

MÉSZÁROS BALÁZS | történész
Magyar Nemzeti Múzeum, Könyvkiadó Osztály
meszaros.balazs@mnm.hu

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

ABSZTRAKT | A Schönbornok munkács-szentmiklósi uradalma munkácsi (ma Mukacsevo, Ukrajna) vasgyárának a 19. század közepéről származó műöntvényei a magyarországi öntöttvasművesség legszínvonalasabb alkotásai közé tartoznak. Schossel András 1848-tól volt a vasgyári öntöde mintázója; a tanulmány az ő életét ismerteti, és a neki tulajdonítható plasztikai és iparművészeti alkotásokat veszi számba. Schossel a vasgyárban nevelkedett, majd az uradalom költségén Pesten és a bécsi művészeti akadémián képezte magát. Tanulmányairól három saját kézzel írt és a függelékben magyar fordításban közölt levele számol be. Schossel öntödei munkája a kereskedelmi forgalomba kerülő öntöttvas modellek mintázásából állt, de ezeknek az iparművészeti jellegű munkáknak a nagy része ma már nem azonosítható. Akadémiai képzettsége alapján szobrok mintázásával is foglalkozott, és bár ezek közül csak kettőt szignált – a Kossuth- és a Klinkárt-szobrot –, további kis méretű, Munkácson öntött mellszobrok esetében is valószínűsíthető a szerzősége. Egyetlen nagyobb szobrászati munkája, amely Zrínyi halálát ábrázolta, mára elveszett, ahogy épületszobrászati munkái sem maradtak meg. Életműve alapján olyan vidéki kismesterek számított, aki szobrászi öntudatát végig megőrizve jelentős mértékben hozzájárult a munkácsi vasgyár öntöttvas használati tárgyainak, kályháinak és egyéb építészeti öntvényeinek művészi színvonalához.

KULCSSZAVAK | öntöttvasművesség, Schossel András, Schönborn-féle munkácsi vasgyár, mintázó szobrász

BALÁZS MÉSZÁROS | historian
Hungarian National Museum, Publishing Department
meszaros.balazs@mnm.hu

András Schossel, the Model Sculptor of the Munkács Ironworks

ABSTRACT | From the mid-nineteenth century, casts from the Munkács (today Mukachevo, Ukraine) ironworks of the Schönborn family's manor in Munkács-Szentmiklós have been among the finest works of cast ironworks in Hungary. The present study discusses the life of András Schossel, a designer who began to work in the cast iron foundry from in 1848, and the plastic and applied artworks attributed to him. Schossel was brought up in the ironworks and later trained in Pest and at the Academy of Arts in Vienna, at the expense of the estate. He gave an account of his studies in three letters, written in his own handwriting and published in Hungarian translation in the appendix. Schossel's work in the foundry involved producing cast iron models for commercial sale, but much of this artisanal work can no longer be identified. Based on his academic qualifications, Schossel also created sculptures, and although he signed only two of them (the Kossuth and Klinkart statues), he was probably the creator of other cast iron busts created in Mukachevo. The only major sculpture created by Schossel, which depicted Zrínyi's death, is now lost, similar to his building sculptures. Schossel's oeuvre suggests that he was a rural artisan who always considered himself a sculptor (as well) and made a significant contribution to the artistic quality of the cast iron household goods, stoves, and other architectural casts of the ironworks of Mukachevo.

KEYWORDS | cast ironworks, András Schossel, Schönborn Ironworks in Mukachevo, modeler and sculptor

Schossel András emlékezete

A 19. század végén élt író, Karlovsky Miticzky Ida, aki több visszaemlékezést és romantikus elbeszélést szentelt Munkács történetének és lakóinak, 1888-ban adta közre a *Képes Családi Lapokban A munkácsi vashámor drámája* című novelláját. A romantikus szerelmi történet kezdetén a vasgyárban egy síremlék modelljén dolgoznak, s ennek kapcsán az olvasó betekintést nyer az öntöde számára dolgozó szobrász műhelyébe.

„[Kölcse] egy kis városhoz hasonlít. Csinos házai között több tekintélyes épület is látható, amelyek a közeleső vashámor tisztjeinek szolgálnak lakásul. A falu kellős közepében megszakítva a házak sorrendjét, szinte betolakodik egy meglepően szép hegy, csupa vadrózsa-bokrokkal tele, amelynek kősziklaaljában, mint olvasztott üveg, úgy fut a tiszta hegyi patak a róna felé.

A hegy szomszédságában alacsony, de mégis emeletes épület áll, amely még abban is különbözik a többi házaktól, hogy feltűnően sok ablaka van. Mintha

1. kép. A munkácsi vasgyár, rajz a *Vasármapi Ujság* 1863-as évfolyamából

lakójának sok világosságra lenne szüksége. E ház előtt állt meg Lászlófy kocsjaja, s leszállva a járműről, a házhoz külsőleg odafüggesztett falépcsőn vezette fel vendégét. [...]

A lépcsőn túl, előterembe léptek, amelyet körülfutó állványok körítének, megrakva számtalan nagyobb és apróbb szobrocskákkal, agyagból, gipszből és vasból, valódi művészi rendetlenségben.

Az előteremből tágas, kétfelé nyíló ajtó vezetett az ittlakó művész dolgozó-termébe. Az ajtók nyitva voltak és meglepő festői látványt nyújtottak a belépőknek. A terem hátsó részében, fekete koporsó emelkedett, amely fölött a legbizarrabbnak tetsző öltözékben három meglepően szép és fiatal hölgy állott mozdulatlanul. Szemben ezekkel az első képnek hű másolata volt látható, fehér márványszerű gipszből, mintha csak árnyéka lenne az elsőnek, annyira híven utánozva; – s e két csoport között, vésővel kezében, fiatal halvány szobrász állott, elmerülve saját művébe, míg lángtekintete gyakran elhagyta a fehér gipszcsoportot, hogy a színteljes előcsoportot keresse szemeivel.”¹

A szöveg szerint a készülő szoborkompozíció a Hit, Remény és Szeretet allegorikus alakjaival díszített, koporsó formájú síremlék, amelyet a történet szerint a vasgyárban ki is öntöttek, s egy bizonyos Gencsy tábornok sírján került elhelyezésre – „valahol az Alföldön”. Gencsy Ferenc, a napóleoni háborúkat is megjárt tábornok balkány-kecskéspusztai síremlékét minden valószínűség szerint valóban a Schönborn-féle munkács-frigyesfalvi vasgyárban öntötték az 1850-es évek közepén, igaz, az nem koporsót, hanem obeliszket formált, és nem allegorikus nőalakok, hanem négy fekvő oroszlán díszítette.² Tény azonban, hogy oroszlánokból nehéz lett volna a novella későbbi tragikus végkifejletét – a szobrászba reménytelenül szerelmes modell öngyilkosságát – kibontani. Ennek ellenére – tekintettel arra, hogy Karlovsky M. Ida a munkács-szentmihályi Schönborn-uradalom prefectusának, Balogh Ferencnek a rokona volt, és 1845 után majdnem két évtizeden át Munkácson élt³ – talán nem tévedünk nagyot, ha úgy véljük, hogy a szöveg nemcsak a Gencsy-síremlék vonatkozásában merít az író emlékeiből: a művész figuráját annak a Schossel Andrásnak az alakja inspirálhatta, aki 1848 és 1874 között a vasgyár öntödéjének mintázó szobrászaként dolgozott.

Schossel András neve nem ismeretlen a 19. századi magyar művészet és művelődés kutatói előtt,⁴ annak ellenére, hogy személye 1874-ben bekövetkezett halála után gyorsan feledésbe

1 KARLOVSZKY 1887–1888.

2 JAKAB 2015.

3 *Az Óslakó*, 1942. április 19., 2; VOZÁRY 1943, 27–28.

4 Vö. ÉBER 1936, 426; HÉJJNÉ 1968, 246.

merült. Constant von Wurzbach életrajzi lexikonának 1876-ban megjelent kötetében ugyan még megemlékezett arról, hogy mint munkácsi szobrász 1859-ben egy Zrínyi-szoborcsoporttal mutatkozott be Bécsben,⁵ és Munkácson is emlékeztek rá, amíg még éltek, akik ismerték,⁶ ezt követően azonban évtizedeket kellett várni, amíg élete a magyar művészettörténet kutatóinak is felkeltette érdeklődését. Elsőként Kemény Lajos, kassai levéltáros jelentetett meg egy rövid közlést Schüssel Józsefről [sic!], akinek az 1860-as években a Schönborn-féle „[vas]gyár részére számos kisebb-nagyobb dolga készült, mint angyalalakat ábrázoló síremléke, sakkfigurák, állatalakok: agár, oroszlánypár, bika, szarvasfej, melyek részben az iparművészet körébe vágnak”, s aki „[a]z 1862. évben [sic!] Zrínyi Miklós halála című művén dolgozott.”⁷ Kemény információit később Éber László, majd Lyka Károly is átvette.⁸ Utóbbi a korszakról szóló monográfiájában Schosselről a fémművesek sorában emlékezett meg, mint aki gyári mintázóként „kisebb iparművészeti holmit is készített, sakkfigurákat, angyalkákat, szarvasfejeket, állatokat”, de utalt „nemzeti tárgyú művére”, a Zrínyi-szoborra is.⁹

Schossel igazi újrafelfedezése azonban a numizmatikaként is számontartott műgyűjtő – és amúgy bíróként tevékenykedő – Rampacher Pálnak köszönhető, aki Lyka munkájának megjelenésével egy időben, az 1940-es években a munkácsi vasgyár iratai alapján írta meg Schossel életrajzát, és kísérletet tett az életmű pontosabb meghatározására is.¹⁰ Rampacher a saját öntöttvasgyűjteményében őrzött darabokat, illetve az egyéb általa ismert munkácsi öntvények közül azokat, amelyek Schossel ottani munkába állása, azaz 1848 után jelentek meg a vasgyár kínálatában, az ő modelljeinek tekintette. Így egy fekvő szarvasos levélnehezék, egy szarvasfejes ruhatartó, egy nevető emberfejet formáló botvég, az ölelkező puttókkal díszített gyertyatartók különböző változatai, egy gyümölcscsel és virággal díszített tükörkeret, egy delfinen lovagló Ámor-figurával díszített varrókészlet, egy újramodellált agaras levélnehezék, egy pörgekalapos parasztféjes botvég és egy munkácsi báli táncrend esetében állapítja meg Schossel szerzőségét, de az iparművészeti munkák mellett neki tulajdonít egy Kálvin- és egy Krisztus-szobrot és a Schönborn házaspár mellszobrait is. Rampacher tehát már nagyszámú munkácsi öntöttvas modellt kötött Schosselhez, s ezek alapján életművének értékelésére is kísérletet tett. Úgy vélekedett, hogy Schossel „művészetét a természetesség jellemzi. Nagy tudása mellett számos alkotásán látjuk, hogy az életből vett megfigyelései alapján mintázza alkotásait.” A munkácsi vasgyárból kikerült öntvényein „ruszin ornamentikát”, „a ruszin

5 WURZBACH 1876, 240.

6 LEHOCZKY 1881, 465.

7 KEMÉNY 1912, 202.

8 ÉBER 1936, 426.

9 LYKA 1942, 245.

10 Rampacher Pál kézírata Soós Gyula művészettörténész hagyatékában maradt fenn. Az életrajz valószínűleg egy a munkácsi öntöde történetéről szóló hosszabb tanulmány része volt, vö. HÉJJNÉ 1956, 85, 23. jegyzet.

2. kép. Sakkjáték a munkácsi vasgyárból, Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 52.2673.1.

fatemplomok oszlopfaragásaival azonos díszítést”, „Ruszinszko vidékének [...] az életből merített alakjai[t]” fedezte fel, végső soron azonban úgy vélte, hogy Schossel „[e]gyéni fel-fogása mellett kivitelezése [sic!] a XIX. század első felének formáit tartja fenn és bizonyos önálló ízléssel alkalmazza”.¹¹

Rampacher tanulmánya kéziratban maradt, szélesebb körben nem vált ismertté, így a téma iránt érdeklődők először csak Sas Andornak a Schönborn-uradalom 19. századi történetét feldolgozó munkájából értesülhettek arról a tényről, hogy Schossel nem egyszerű mintázó, hanem Bécsben végzett akadémiai szobrász volt.¹² Ezzel egy időben Héjjné Détári Angéla írta le a közgyűjteményekben őrzött Schossel-modelleket.¹³ Ő azonosította az 1954-ben már képzőművészeti kiállításon is szereplő munkácsi Kossuth-szobrot Schossel műveként,¹⁴ és közölt egy Rampacher által is hivatkozott, szignált gyertyatartót és egy szintén szignált díszített kazettát. Ezekon kívül a már említett sakkjáték és egy Schönborn Károlyt és feleségét ábrázoló szoborpár esetében fogadta el Schossel kétségbevonhatatlan szerzőségét. Ezek alapján azon a véleményen volt, hogy művészetére bécsi és német területeken folytatott tanulmányai voltak hatással, s mint a „klasszicizmus jó ízlésű képviselője”,¹⁵

11 RAMPACHER é. n. 10, 14.

12 SAS 1955, 58.

13 HÉJJNÉ 1956, 86; HÉJJNÉ 1960, 55–56, 65–66.

14 Vö. SOÓS–CSEH 1954.

15 HÉJJNÉ 1968, 246.

a 19. századi „magyar kispasztikát jelentős alkotásokkal gazdagította”.¹⁶ A már Kemény által is Schossellel összefüggésbe hozott munkácsi sakkjátékról pedig úgy vélte, hogy az „[é]rdekes példája a múlt század historizáló irányzatán belül gyakran megmutatkozó stíluskeverésnek, s ugyanakkor annak a törekvésnek, hogy a magyaros ízlés is érvényre jusson”.¹⁷ Előbbire a sakktábla négyzeteinek áttört gótikus mérműveit, utóbbira a figurák magyaros ruházatát hozta példának (2. kép).

Schossel teljes életútját a hazai öntöttvasművesség történetének több könyvet és tanulmányt szentelő Pusztai László közölte először.¹⁸ Pusztai, aki Schosselben elsősorban szobrászt látott, a Rampacher által felhasznált és az 1970-es évek végén újra előkerült vasgyári iratok alapján – Héjjnével szemben – a vasgyár valamennyi 1848 utáni ismert öntöttvas modelljét Schossel műveként azonosította, sőt ennél is tovább ment, s „a stiláris jegyek alapján olyan jelzetlen öntvényeket is a művei közé sorol[t], amelyek mind ez ideig ismeretlen műöntvények voltak”.¹⁹ Vagyis olyan öntvényeket is az ő munkáiként azonosított, amelyeknek munkácsi eredete ugyan nem volt bizonyítható, de az öntvények minősége és egyes stiláris jegyeik vagy egyszerűen témájuk alapján az ismert munkácsi modellekkel párhuzamba állíthatók voltak. Ezek közé tartozik egy Thorvaldsen műve után készített Vulcanus-szobor és a luzerni oroszlán egy kicsinyített másolata, de Pusztai Schosselnek tulajdonítja a természetgyógyász Vincenz Prießnitzet ábrázoló kis méretű szoborportrét, továbbá Petőfi és Arany egy-egy öntöttvas mellszobrát is.²⁰ Pusztai a felsorolt alkotásokon a vezető európai stílusáramlatokhoz való kapcsolódást fedezte fel. Szerinte Schosselnek nem csupán „számos kisebb-nagyobb dolga készült” Munkácson, hanem meghatározó szerepet játszott a munkácsi műöntészet felvirá-

16 HÉJJNÉ 1956, 86.

17 HÉJJNÉ 1956, 85–86, vö. HÉJJNÉ 1960, 65–66.

18 PUSZTAI 2005, 19–26.

19 PUSZTAI 1998, 103.

20 Vö. PUSZTAI 1978a, 131–132; PUSZTAI 1998, 108; PUSZTAI 2005, 22. A Pusztai által Schosselnek tulajdonított kispasztikák esetében többnyire azok munkácsi eredete sem bizonyítható, az árjegyzékeken nem szerepelnek, s datálásuk is bizonytalan. Ehelyütt legyen elég Arany János Pusztai által közölt mellszobrára utalnunk, amely a költőt szakállal ábrázolja. Arany csak időskorában viselt szakállt, ahogy arról több, 1880-ban Ellinger Ede által készített fénykép tanúskodik, amelyek alapján Theodor Mayerhofer készített egy rajtot. Ennek *Az Athenaeum Nagy Képes Naptára az 1881-dik évre* című kötetben megjelent reprodukciója szolgálhatott a bronzírozott öntöttvas szobor előképeként, az 1874-ben meghalt Schossel azonban ezt nem ismerhette. Vö. PUSZTAI 1978a, 136–138; PUSZTAI 2005, 36–37; KASZAP-ASZTALOS – SIDÓ 2018, 44, 50, 77. Pusztai egy szénhordó fiút ábrázoló jelzetlen öntvényt is munkácsinak és Schossel munkájának tart, az ismert árjegyzékek azonban ilyen típusú munkácsi öntvényt nem utalnak. Vö. PUSZTAI 1978a, 138. Valószínűleg Pusztai lendületét követve Szvoboda Dománszky Gabriella mindezekon felül – vélhetően csupán a térbeli kapcsolat alapján – egy állítólag a munkácsi vár kertjében álló sas és egy egész alakos antik férfiszobor modelljét is Schossel munkájának tartja, vö. SZVOBODA DOMÁNSZKY 2007, 189. A szerző azonban valószínűleg téved a szobrok helyét illetően, és az ungvári vár kertjében álló szobrokra gondol, amelyek azonban bizonyosan nem Schossel munkái. A tévedésre Baranyi Elek hívta fel a figyelmem.

goztatásában. Alkotásaiban „valami egészen újszerű, még a művészeti központnak tartott Pesten sem mindig érzékelhető, tartalmában is határozottan új irányú szobrászművészet körvonalai bontakoztak ki”,²¹ vagyis „korát megelőzve, szimbolikus jelentésű kisplasztikáival és nagy méretű szobraival elsőnek érzett rá a romantika nemzeti tartalmakat rejtő kifejezési lehetőségeire”,²² és „tehetsége a [munkácsi] gyárat a nemzeti romantika korának kiemelkedő, egyéni ízű kisplasztikai műhelyévé avatja”.²³ Úgy tűnik azonban, a hazai művészettörténet-írás sem Héjjné, sem Pusztai értelmezést nem fogadta el, hiszen a legutóbb megjelent művészettörténeti korszak-monográfiában hiába keressük Schossel nevét vagy alkotásait, műveinek kanonizálása elmaradt.²⁴

A helyi hagyományokból építkező kismester, a késő klasszicizmus európai rangú művésze, vagy nemzeti formákat kereső romantikus szobrász? A fenti megállapítások ellentmondásossága nem kis részben annak következménye, hogy a kutatás nem egységes a Schosselhez köthető alkotások meghatározásában. Mint láttuk, egyes kutatók – így Rampacher és Pusztai – a munkácsi gyár valamennyi 1848 utáni műöntvényét Schossel munkájának tartják, míg velük szemben Héjjné alig néhány műöntvény esetében ismeri el Schossel kétségbevonhatatlan szerzőségét. Attól függően aztán, ki hogyan rajzolja meg a Schosselhez köthető alkotások körét, hol a klasszicizmus, hol a romantika, hol a historizmus hazai képviselőjeként tüntetik fel, aki egyszer a magyar nemzeti, másszor a helyi ruszin hagyományból merít ihletet. Ráadásul míg a régebbi szerzők inkább iparművészként tekintettek rá, az újabb szakirodalom immár plasztikai munkáira helyez nagyobb hangsúlyt. A továbbiakban Schossel életrajzi adatainak ismertetése után a múzeumi gyűjteményekben őrzött munkácsi műöntvények számbavétele és a vasgyári iratok alapján teszünk néhány észrevételt Schossel életművének újraértékeléséhez.

Schossel András élete

Schosselről kevés egykorú nyomtatott forrás emlékezik meg,²⁵ a munkácsi vasgyár fennmaradt iratai alapján azonban életpályája viszonylag részletesen rekonstruálható: 1824-ben a Beregszászhoz közeli Felsőremetén (ma Veliki Berehi – Verhnyi Remeti, Ukrajna) született, ahol a Schönborn-uradalom majorsága állt.²⁶ Apja valószínűleg az a Schossel Franz volt,

21 PUSZTAI 2005, 24.

22 PUSZTAI 2005, 22.

23 PUSZTAI 2005, 26.

24 Vö. PAPP–KIRÁLY 2018.

25 Korabeli nyomtatott forrás Schosselről: G[USZTRINYI], 200–201.

26 Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ (a továbbiakban: MÉM MDK), gy. sz. 856: Schossel András személyi lapja. Rampacher szerint az Ung vármegyei Felsőremetén

aki 1824-től a munkácsi vasgyárban ácsmesterként dolgozott, s esetenként a formázáshoz használt faminták, sablonok készítését is rá bízta.²⁷ Fiának a rajzolásban és fafaragásban megmutató tehetségét látva és egy képzett mintázó szükségességét felismerve a vasgyár vezetése 1840-ben úgy döntött, hogy Schossel Andrást évi 40 pengőforintos ösztöndíjjal Pestre küldik tanulni. Kiképzését eredetileg két évre tervezték, s a vele kötött egyezség szerint ösztöndíja fejében tanulmányai befejezését követően hat évig kellett szolgálnia a vasgyárat.²⁸

Schossel Uhrl Ferenc pesti műhelyébe került tanoncnak. Az akkor már elismert szobrász Olmützben született és a bécsi akadémián végzett, majd Pestre költözött, s itt – akárcsak a kor többi szobrásza – elsősorban díszítőszobrászati munkákat végzett, de ő készítette az 1834-ben a Ferenciek terén felállított Néreidák kútját is.²⁹ Schossel saját előrehaladásáról – valamint az Uhrlnál folyó munkáról – levélben rendszeresen tájékoztatta Rombauer Tivadart, a munkácsi vasgyár igazgatóját. Fennmaradt három – saját kézzel, német nyelven írt – leveléből tanulási körülményeit is megismerhetjük.³⁰

A szobrászműhely mellett a pesti rajziskolát látogatta. 1842-ben a vonalrajzolásban már képzettnek mondta magát, s elkezdte az árnyékolást tanulni, de mivel Uhrl ezt szobrászok esetében szükségtelennek tartotta, nem sokkal később abbahagyta a rajziskolát. Bevállása szerint esténként, ha ideje engedte, az alakrajzot gyakorolta, s a test felépítésének tanulmányozása érdekében egy anatómiakönyv megvásárlásáról álmodozott, bár erre nem volt pénze. 1842 nyarán tanulmányai egy évi meghosszabbítására kért engedélyt, amit meg is kapott, de ennek lejárta után sem tért vissza Munkácsra.

Leveléből kiderül, hogy kezdettől fogva elsősorban a figurális szobrászat terén szerette volna képezni magát, de Pesten nem sokat tanulhatott. Uhrl műhelyében alig kapott komoly feladatot. 1842 decemberében arról panaszkodott, hogy munka ugyan sok van, mindennap este 9-ig dolgoznak, de csak díszes sarokkövek és oszlopfők gipszből való öntésén foglalkoztatják, amiből nem sokat tanul. 1843 nyarán az iparműkiállításra készítettek rozettákat és oszlopfőket, egyéb munka alig volt: „Pesten most egyre rosszabb a helyzet a szobrászati

---

(ma Remetské Hámre, Szlovákia) született, ahol a Sztáray grófoknak működött vasgyára, valószínűbb azonban, hogy a vasgyári iratokban szereplő születési hely a Bereg vármegyei Felsőremetével azonos, hiszen a Beregszász közelében fekvő település a Schönborn-uradalomhoz tartozott, ami megmagyarázza, hogyan került az apja ácsként az uradalmi vasgyár szolgálatába; vö. RAMPACHER é. n., 1. Schossel születési helyeként Fleischer a bécsi akadémia anyakönyve alapján a Trencsén megyei Dubnicát adja meg, ez azonban minden bizonnyal téves. FLEISCHER 1935.

27 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Gr. Schönborn-féle munkács-szentmiklósi uradalom munkácsi vasgyára, Z 1502, 1. tétel: 23 IV. A 823.

28 Schossel taníttatására lásd SAS 1955, 58.

29 Uhrl Ferencről lásd SZERDAHELYI 2013.

30 A leveleket magyar fordításban a mellékletben közöljük.

munkák tekintetében, a jobb munkákat Bécsben vagy Itáliában csináltatják, és így a pestieknek csak a rosszabbak maradnak” – írta levelében.³¹

A korszakban a Magyar Királyság területén nem működött szobrászati iskola, így aki tovább akarta képezni magát, annak többnyire a bécsi akadémiára vezetett az útja. A pesti körülményeket látva Schosselben is megfogalmazódott, hogy tanulmányait Bécsben folytassa. Erre az akkori vasgyári igazgató, Dragonszky József javaslatára az uradalom bécsi jószágkormányozóságától újabb egy évre engedélyt és további pénzügyi támogatást is kapott.³²

1843. november 20-án iratkozott be a bécsi képzőművészeti akadémiára,³³ s végül az uradalom engedélyével és ösztöndíjával négy évig maradt a császárvárosban.³⁴ Az akadémia szobrászati szakosztályán Joseph Käßmann tanítványa volt.³⁵ Egy 1845-ben keletkezett vasgyári feljegyzés szerint emellett egy műhelyben is szeretett volna elhelyezkedni, hogy a figurális munkák terén nagyobb gyakorlatot szerezhessen.³⁶ Eredményei igen kiválóak voltak, hiszen 1846-ban, majd 1847-ben Gundel-díjat, és jól sikerült, természet után mintázott aktjáért még ugyanebben az évben Vinzenz Neuling-díjat is kapott.³⁷ Tanulmányait 1847 szeptemberében mintázó szobrászként fejezte be, de Munkácsra, ahová „tanulmányi szerződése” miatt kénytelen volt visszatérni, csak 1848 nyarán érkezett meg. Hogy hol töltötte a forradalmak esztendejét, nem tudni, bár egy közel egykorú, talán személyes közlésen alapuló forrás szerint német öntödéket látogatott meg.³⁸ Annyi bizonyos, hogy 1848 augusztusában Bécsből érkezett Munkácsra, ahová mintarajzokat is hozott magával.³⁹ A vasgyári személyi lapja szerint magyarul, németül és szlávul egyaránt beszélő Schossel ekkortól a frigyfalvi öntödében dolgozott mintázóként, s konvenciója mellett az öntőkhöz hasonlóan az elvégzett munka, az elkészített minták után fizették.⁴⁰

31 MÉM MDK, gy. sz. 856: 93 IV. A 1843.

32 MÉM MDK, gy. sz. 856: 93 IV. A 1843.

33 РАМРАШЕР é. n., 4; Державний архів Закарпатської області, Фамільний фонд графів Шенборнів (Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, a továbbiakban: DaZo, Schönborn-iratok), 1500.2.171. Oberamtsprotokoll pro 1844: 79.

34 Schossel 1846-ig minden évben kérvényezte az ösztöndíj meghosszabbítását, amit minden alkalommal meg is kapott. DaZo, Schönborn-iratok, 1500.2.186: 1846. Repertorium der Oberamt Protocolle Zu Munkács. Schoszel Andreas Bildhauers Unterstützung mit 40 f. (I. 534).

35 FLEISCHER 1935, 83.

36 MÉM MDK, gy. sz. 856: 93 IV. A 1845.

37 FLEISCHER 1935, 83.

38 Gusztrinyi, aki munkácsi beszámolóját Schossel rajzaival illusztrálta, írja, hogy a szobrász „beutazott több külföldi nagyvárost”. G[USZTRINYI] 1863, 201. Pusztai szerint – aki tévesen Schossel 1853-as drezdai tartózkodását is 1848 előttré teszi – többek között Berlinben, Gleiwitzben és Hanauban is megfordult, bár ezt tanúsító forrásokra nem hivatkozik. PUSZTAI 1999, 149.

39 MÉM MDK, gy. sz. 859: 99 IV. A 1848.

40 A vasgyári iratok között több ilyen elszámolása fennmaradt. MÉM MDK, gy. sz. 856: 86 IV. 1851.

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

1852 októberében további tanulmányok céljából féléves szabadságért folyamodott,⁴¹ amelyet meg is kapott, s 1853-ban⁴² – immár saját költségén – Drezdában néhány hónapig Ernest Rietschel, az ottani művészeti akadémia szobrásztanárának műhelyében dolgozott. Október végén tért vissza Munkácsra, s minden bizonnyal ezt követően vette feleségül az 1836-ban született Czehenter Idát.⁴³

A következő két évtizedben a vasgyár mintázójaként dolgozott, munkája és szorgalma elismeréseképpen 1868. január elsejétől korábbi természetbeni járandóságai megtartása mellett 200 forint évi fizetéssel nyugdíjképes mintakészítőnek nevezték ki.⁴⁴ 1871. január elsejétől pedig a vasgyár átszervezése keretében a műöntészeti munkák felügyelőjévé, lényegében az öntöde vezetőjévé emelték, a mintakészítéstől az öntésen át az összeszerelésig és felületkezelésig a teljes gyártási folyamatot ő ellenőrizte és irányította. Úgy tűnik azonban, közben másfelé is tájékozódott. Ugyanebben az évben megpályázta az országos mintarajziskola és rajztanárképezde szobrászati tanszékére meghirdetett tanári állást, igaz, itt nem járt sikerrel. A bírálók, akik Schossel helyett Izsó Miklóst választották, így összegezték álláspontjukat:

„Nemcsak éltesebb kora, hanem művészileg elmaradt álláspontjánál fogva sem ajánlható tanárnak. Gyári mintázó minőségében benyújtott iparos rajzai a jelenkor követelőbb ízlésével és haladásával lépést nem tartanak, a figurális csoportozat eredetije pedig, a Zrínyi halálát ábrázoló, melynek fényképét a folyamodványhoz csatolva szemlélhetni, gondos kivitele dacára a Képzőművészeti Társaság műcsarnokában sem volt képes figyelmet gerjeszteni szerzője iránt. Iskolánkhoz frissebb erő kell, a szóban forgó művészt azonban a fővárostól és a legújabb mozgalomtól való hosszabb ideig tartó elzárkózottsága haladásában láthatólag megakasztotta.”⁴⁵

Schossel ezt követően még három évig dolgozott a munkácsi vasgyárban. 1874. május 31-én, ötvenéves korában halt meg.⁴⁶

41 MÉM MDK, gy. sz. 856: 98 IV. 1852.

42 Rampacher szerint 1853 elején vasgyári szobrászá léptették elő, ezt azonban általunk ismert korabeli feljegyzés nem erősíti meg. Vö. RAMPACHER é. n., 8.

43 MÉM MDK, gy. sz. 856: Schossel András személyi lapja.

44 MÉM MDK, gy.sz. 856: 301 XIII. 1868.

45 ELKH BTK MI Adattár, Képzőművészeti Főiskola iratai, MDK-C-I-1/180.1–6.

46 MÉM MDK, gy. sz. 856: 21 VI. 1871. Schosselt a frigyefalvi (ma Klenovec, Ukrajna) katolikus temetőben temették, sírját – Rampacher szerint, aki azt még eredeti állapotában látta – a saját maga által mintázott angyalos öntöttvas síremlék jelölte. RAMPACHER é. n., 13. Pusztai – aki könyvében Schossel sírfeliratát is közli – úgy tudja, hogy a sír a munkácsi református temetőben állt, s azt egy félbetört dór oszlop díszítette. PUSZTAI 1998, 110; PUSZTAI 2005, 23. 2017-ben a frigyefalvi katolikus temetőben állították fel újra Schossel betonból öntött síremlékét, amely Pusztai adatait követve dór oszlopot mintáz. BADÓ 2017.

Schossel, a vasgyári mintázó

A munkácsi vasgyárban az 1770-es évek óta működött öntöde, de műöntvényeket csak 1814 óta öntöttek, ezek mintáit kezdetben a formázók vagy munkácsi iparosmesterek készítettek. Az öntödében csak az 1830-as években alakítottak ki különálló mintakészítő műhelyt. Az első gyári mintázó Willaschek Valentin volt, aki 1834-ben Porosz- vagy Csehországból érkezett.⁴⁷ 1840-ben a vasgyár vezetése az ő gyakori betegeskedésére hivatkozott, amikor Schossel András kitaníttatását javasolták, de figyelembe véve, hogy Schossel nyolc évig képezte magát az uradalom költségén Pesten és Bécsben, úgy tűnik, valójában nem volt sürgős, hogy Willaschek utódját kineveljék.⁴⁸ Utóbbi elismertségét jelzi az is, hogy 1841-ben nyugdíjképes vasgyári mintázóvá léptették elő,⁴⁹ s jóval Schossel András munkába állása után is a vasgyárban dolgozott még.⁵⁰

Schosselt tehát Willaschek utódjának szánták, s a kutatók általában azt feltételezik, hogy teljesen átvette a feladatait, vagyis a műöntvények mintázását. De mit is jelentett ez?

A vasöntés és különösen a műöntvények gyártása a 19. századi öntödékben rendkívül összetett folyamat volt, amely a tervező, mintázó, formázó, öntő, összeszerelő és felületkezelő szakmunkások együttműködésén, egymásra épülő munkáján alapult. Az öntödék olyan műhelyek, manufaktúrák voltak, amelyekben a gyártási folyamatot részelemeire bontották, s azt a fentieknek megfelelően különböző szakemberek végezték.

A mintázás tehát egy bonyolult gyártási folyamatba illeszkedett, amelynek első eleme a minta tervezése volt. Munkácson azonban az 1840-es évek vége előtt megfelelő szakember hiányában nem foglalkoztak műöntvények tervezésével, ehelyett elsősorban máshonnan beszerzett mintalapokat, mintakönyveket használtak, vagy kész modelleket vásároltak, ahogy tették azt 1815-ben, amikor Bécsből érkeztek horowitzi kályhamodellek.⁵¹ A későbbiekben a környéken dolgozó kézművesmesterektől vásároltak terveket. A műöntvényminták elkészítéséhez szükséges vázlatok, rajzok készítésére elvben bármelyik nemzeti rajziskolát végzett és a vasgyár közelében letelepült céhes kézműves-iparos, asztalos, ács, lakatos stb. képes lehetett, hiszen a kornak megfelelő klasszicizáló, majd neogótikus díszítések rajzolását tanították ezekben az iskolákban. Ilyen rajziskola ugyan csak az ország jelentősebb városaiban, a vasgyár közelében Kassán és Debrecenben működött, de a kézművesek vándorlása miatt a környéken letelepedő mesterek jóval távolabbról, akár külföldi tartományokból is érkez-

47 PUSZTAI 1978a, 104.

48 SAS 1955, 58.

49 DaZo, Schönborn-iratok, 1500.2.151. Oberamtsprotokoll 1841: Willaschek.

50 MÉM MDK, gy. sz. 856: 21 VI 871. Halálának időpontja nem ismert.

51 DaZo, Schönborn-iratok, 1500.2.24. Technologisch Mineralogisches Department, Eisenwerks Protokoll IV.B 1815/46 és 74.

hettek.⁵² Az egyik fennmaradt kályhaterv 1833-ból éppenséggel egy környékbeli mestertől, Keppler Antontól származik,⁵³ és arról is tudunk, hogy 1840-ben szintén egy a közelben dolgozó mesterrel, a szoborkályhát is mintázó, akkor a Sztáray-féle felsőremetei vasgyárnak dolgozó Wilhelm Kinnével készítették kályhaterveket.⁵⁴

A rajzok, tervek alapján egy asztalos vagy a fémöntésben és fémmegmunkálásban jártas öntő vagy esztergályos, illetve a kifejezetten a mintakészítésre specializálódott mintázó készítette el a formázáshoz használt mintát vagy mintákat, ami önmagában is összetett folyamat volt. Amennyiben egy másik öntőde modelljét vették át, a mintakészítés viszonylag egyszerű feladat volt, hiszen a beszerzett mintáról vagy öntvényről kellett levenni egy negatívot, amelynek segítségével valamilyen könnyűfémről, cinkből vagy cinből kiöntötték az öntvénymintát, illetve mintákat. Tervek alapján új minta készítése már bonyolultabb feladat volt. Ebben az esetben az öntvény jellegétől függően vagy fából faragták, esztergálták a mintát – így jártak el kályhadíszek, síremlékek díszítései esetében –, vagy fémből öntötték – ahogy az a kisebb rátétek és kisplasztikák esetében történt. Utóbbi esetben először gipszből, agyagból vagy viaszból kellett megmintázni a kívánt formát, és csak ez alapján lehetett kiönteni az öntőmintát esetenként vasból, de nagyjából ónból, cinkből, ólomból vagy sárgarézéből, amelyek cizellálás után voltak használhatók a formázáshoz.

A mintázó feladata volt tehát a minta tervezése, illetve egy terv, rajz alapján a megfelelő, könnyen formázható anyagból való megmintázása, majd ezt felhasználva a mester- vagy az öntőminta elkészítése, amelyet aztán az öntők a formázásnál használhattak. Hogy megtudjuk, Schossel milyen munkácsi öntvények mintáit készítette, először a közgyűjteményekben őrzött,

3. kép. Kossuth Lajos öntöttvas mellszobra Schossel szignójával, 1848, MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 214.2.395.1.

52 MNL OL Z 1502, 1. tétel: 26. IV. B 1820 és 23. IV. A 1826.

53 MNL OL Z 1502, 1. tétel: 44. IV. A 1833. A rajzok kísérőlevelén ugyan az aláírás mellett nem szerepel helységnevé, Pusztai úgy tudja, Keppler Anton beregszászi kályhászmester volt. Vö. PUSZTAI 2006, 11.

54 MNL OL Z 1502, 1. tétel: 95. IV. A 1840.; MÉM MDK, gy. sz. 856.

nevével szignált alkotásokat vesszük számba. Ezek a következők: egy Kossuth-szobor 1848-ból, egy férfi mellszobor és egy gyufatartó ládika 1854-ből, egy virágváza 1856-ból, egy gyertyatartó 1859-ből, továbbá egy közepes méretű doboz, amelyet felirata szerint 1874-ben készített.

A fenti tárgyak közül a legismertebb a Kossuth-szobor (3. kép). A négyzet alakú talapzaton, orsóidomú posztamensen álló mellszobor a politikust zsinóros kabátban, hosszan lelógó szalagcsokor-nyakkendővel ábrázolja. Rá jellemző körszakállt és bajuszt visel, haja baloldalt elválasztva és oldalt előre fésülve takarja a fülét. A 24 cm magas öntvényen a büszkét a posztamenshez idomuló kör keresztmetszetű tagozatból indul, amelynek elülső ívén „Kossuth” felirat, hátsó ívén pedig vésett „1848.” felirat olvasható; az utóbbi felett, tehát a büszkét hátulsó, váll alatti kidolgozatlan részén ugyancsak vésett, kurzív „Schoszel” felirat látható.⁵⁵ Schoszel Barabás Miklós 1847-es Kossuth-litográfiáját vagy az az alapján készült, a Batthyány-kormány tagjait – köztük a pénzügyminiszter Kossuthot – ábrázoló 1848-as litográfiát használta a szobor megmintázásakor,⁵⁶ s 1848 októberében már ki is öntötték az első példányokat, hiszen a gyárigazgató ekkor állapította meg az új modell munkadíjait és árát (5. kép). Ebből tudható az is, hogy a szobrot feketített és bronzírozott változatban tervezték árusítani.⁵⁷ Bronzírozott példányok gyártására nincs további adat, feketített változatából ellenben 1849. augusztus elején Munkácson még 17 darab volt raktáron,⁵⁸ a későbbiekben azonban az általunk ismert árjegyzékeken nem szerepelt.

1925-ben a debreceni múzeumnak Nyitráról kínáltak eladásra egy ilyen Kossuth-szobrot, amelyet tulajdonosa a szabadságharc leverését követően megmaradt egyetlen példánynak tartott. A családban hagyományozott legenda szerint a császári ágyúkból öntött Kossuth-szobrokat a megtorlás során beolvastották – egyetlen kivétellel, amely az aradi várat megszálló osztrák csapatok egyik századosának, egy bizonyos Brunnernek a birtokába került, aki azt egy spárgára akasztva az íróasztala fölött tartotta. Ha valaki szót emelt előtte az aradi várban raboskodó magyarok érdekében, akkor válasz helyett gúnyosan a „felakasztott” Kossuth-szobrot kezdte lóbálni. Egy alkalommal Schott László honvéd őrnagy⁵⁹ felesége jelentkezett be

55 Magyar Nemzeti Galéria, ltsz. 56.558-N (FK 6940), vö. HÉJYJNÉ 1960, 56.

56 KÖRMÖCZI 1994, 326.

57 MÉM MDK, gy. sz. 856: 121 IV. A 1848.

58 Pusztai szerint a szoborból 38 példány készült, az adat azonban félreértésen alapul, hiszen a vasgyári iratokban fellelhető számok nem a gyártott, hanem a különböző időpontokban raktáron tartott készletek számára utalnak. PUSZTAI 1981.

59 Székelyhidi Schott László 1848 júniusában vonult be a Pesten alakult I. honvédszászlóaljba. Részt vett már a horvátok elleni harcokban is, majd Lázár György tábornok mellett volt segédtiszt, 1849 januárjától a komáromi várőrségnél szolgált, és végül Világosnál tette le a fegyvert – igaz, jelen tudásunk szerint nem őrnagyként, hanem századosként. Aradon tíz év várfogságra ítélték, de 1851-ben kegyelmet kapott, és szabadulása után Pozsonynádason élt 1867-ben bekövetkezett haláláig. Felesége, Babóthy Erzsébet 1891-ben halt meg, gyermekük nem született. BONA 2009, 322.

4. kép. Kossuth Lajos öntöttvas mellszobra munkácsi gyárjelzéssel, Magyar Nemzeti Múzeum, Vegyes Gyűjtemény I., ltsz. 1974.40.

5. kép. Barabás Miklós rajza alapján készült litográfia Kossuth Lajosról, 1847, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz. 84.9.

Brunnerhez, hogy férje érdekében szót emeljen, amikor azonban meglátta a felakasztott Kossuth-szobrot, egyszerűen nyakon vágta a császári tisztet. Brunner állítólag felháborodás helyett az asszonynak ajándékozta a szobrot, akitől aztán később rokonai örökölték.⁶⁰ A családi legenda történeti igazsága persze megkérdőjelezhető, de a hasonló családi mítoszok hitelessége többnyire nem abból táplálkozik, hogy minden részletükben valós, megtörtént eseményeket mesélnek el, hanem abból, hogy a családi identitás kifejeződései. Éppen ezért a fenti történettel kapcsolatban csak annyit érdemes megjegyezni, hogy a legenda egy másik változata szerint a Kossuth-szobor felakasztására a munkácsi várban került sor, miután a kormányzón a halálos ítéletet nem tudták végrehajtani. Ezt a szobrot a fegyházörök megvesztegetésével Riedel Ignác kereskedő segítségével egy Kovács Lőrinc nevű 48-as honvéd

60 A legenda leírását közli HÉJYNÉ 1960, 54–55. Vö. *Magyarság* 1927. május 7., 9; *Magyarság*, 1927. május 12.

6. kép. Klinkárt Frigyes öntöttvas mellszobra, 1854, Magyar Nemzeti Múzeum, Vegyes Gyűjtemény I., ltsz. 1975.4.

őrnagy szerezte meg az abszolutizmus idején, akinek Nagybányán élő özvegyétől a kolozsvári Országos Történelmi Erekllyemúzeumba került.⁶¹ Egy harmadik híradás szerint pedig a munkácsi Kossuth-szobor egy példánya az emigrációban a volt kormányzó asztalát díszítette.⁶² Mindenesetre már Ádámfy József felhívta rá a figyelmet, és azóta közgyűjteményeink is tanúskodnak róla, hogy a szabadságharcot több munkácsi Kossuth-szobor is túlélte.⁶³

A Kossuth-szobornak egy másik változata is ismert, amely méretében és a büszt alsó részének megformálásában mutat eltérést. A valamivel magasabb, 27 cm-es, az előbbivel azonos talapzatú változaton a büszt egy félkör keresztmetszetű tagozatból indul, amelynek elülső, egyenesen záródó részén téglalap alakú mezőben kapott helyet a „Kossuth” felirat. Az utóbbi változaton sem évszámot, sem Schossel szignóját nem találjuk, a talapzat alja azonban a nagybetűs „Munkács” gyárjelzést hordozza (4. kép).⁶⁴ Az eltérő változatok eredetére jelenleg nem rendelkezünk egyértelmű magyarázattal, elképzelhető, hogy két különböző időpontban öntött sorozat darabjairól van szó.

A Kossuth-szobor mellett még egy öntöttvas kispasztikát ismerünk, amely kétséget kizáróan Schossel modellje alapján készült (6. kép). A nyolcszögű talapzaton

és a Kossuth-szoborhoz hasonló formájú, orsóidomú talpon álló kis méretű büszt állszakállas és hegyesre pödört bajszú, hátrafelé fésült hajú férfit ábrázol, aki inget, mellényt és kerek gombokkal és zsinórokkal záródó, álló gallérú nyitott kabátot visel. Mellényének felső gombjától óralánc indul, melynek végét a kabát takarja. A büszt hátsó oldalán a váll alatt az „Andr. Schossel” és „1854” feliratok olvashatók. A szobor a szakirodalomban Kralovánszky László vasgyári felügyelő mellszobraként szerepel, de a Magyar Nemzeti Múzeum hiteles-

61 *Magyarság*, 1927. május 20., 7.

62 A Kossuth család tulajdonában volt szobor hitelességet igazoló cédula feliratát közli: PUSZTAI 1978, 152, 327. j.

63 Ádámfy hét Kossuth-szobor létezéséről tudott. ÁDÁMFY 1978, 103. A múzeumi példányokra lásd HÉJYJNÉ 1960, 55; RIDOVICS 2002, 532–533.

64 Múzeumi példányok: Iparművészeti Múzeum (a továbbiakban: IMM), Ötvös-gyűjtemény, ltsz. 54.349.1.; ltsz. 74.209.1.; Magyar Nemzeti Múzeum (a továbbiakban: MNM), Vegyes Gyűjtemény I., ltsz. 1976.40.1.

7. kép. Öntöttvas gyufatartó a munkácsi vasgyárból Schossel András szignójával, 1854, Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum, Ganz Ábrahám Öntödei Gyűjtemény

nek tartható nyilvántartása alapján valójában Klinkárt Frigyeset, a munkácsi vasgyár akkori pénztárosát ábrázolja.⁶⁵

A gyufatartó egy volutás díszítésű talapzaton álló, koporsó formájú kinyitható ládika (7. kép). Alsó részének oldalait stilizált palmettalevelek díszítik, fedelének oldalai pedig a gyufa meggyújtását segítő bordázott felületűek. A fedél tetején egy pörge kalapos, bajszos, fejével jobb kezére támaszkodó, pipázó, szűk magyar nadrágot és magyar csizmát viselő fekvő férfialak helyezkedik el. A fedél belső oldalának peremén kurzív „fecit Andr. Schossel Munkács 1854” felirat található. A tárgy jellegzetes példája a 19. század közepén Közép-Európában mindenhol kedvelt népi zsánereknek.⁶⁶

65 A téves meghatározás Pusztaitól származik: PUSZTAI 1978a, 133; PUSZTAI 2005, 35–36. Innen a nemzetközi szakirodalomba is átkerült: SCHMUTTERMEIER 1994, 180. Az ábrázolt személy azonosítására: RAMPACHER é. n., 9 és RIDOVICS 2002, 532–533. Múzeumi példányok: IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.219.1.; MNM, Vegyes Gyűjtemény I., ltsz. 1975.4.

66 Pusztai László szerint 1854-ben „a szabadságharcot megtorló időszak még nem ért véget, s a munkácsi városban sínylődő rabok élete és sorsa a művész [Schossel] számára sem volt közömbös”, így a koporsóformán és a ládikára helyezett kispasztikán a szabadságharc leverése miatt érzett nemzeti gyász kifejeződését vélte felfedezni. A temetői művészetből ismert „szomorkodó géniusok analógiájával” szerinte Schossel Izsó Miklós búsuló juhászát megelőzve alkotta meg „a hazája fölött búslakodó magyart”. PUSZTAI 2005, 24–25. Bár ez az értelmezés sem zárható ki teljesen, a miniatűr kompozíció a nemzeti művészet formanyelvét kereső, s azt az antik formák népiesítésében meglelő 19. század közepi kísérletek közé is beilleszthető, de könnyed, pajkos stílusa és díszítése alapján a bécsi Glanz-féle műöntöde népi zsáne-

8. kép. Czartorisky-váza a munkácsi vasgyárból Schossel András szignójával, 1856, MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.363.1.

Ugyancsak jelzett öntvény az a klasszicizáló díszítésű virágváza, amely a szakirodalomban Czartorisky-váza néven is szerepel (8. kép). Négy részre tagolódó, kereszt formájú talapzaton áll, melynek szárain kagylóformában egy-egy szakállas férfimaszk látható, amelyeket delfinfejek választanak el egymástól. Az alsó részt körben hullámzó levélkoszorú zárja. Rajta finom profilú, lépcsős talp tartja az ívelt noduszon nyugvó kelyhet, amelynek alsó, felfelé szűkülő részét palmettasor, szélesedő részét bordázás, erősen kihajló peremét tojásdísz díszíti. A kehelyrész talpán körbefutó „Fecit Andr. Schossel Munkács 1856” kurzív felirat olvasható.⁶⁷

Az Iparművészeti Múzeum gyűjteménye több példányban is őriz egy Schossel nevével jelzett gyertyatartót (9., 10. kép). Széles, kerek, kissé homorú talpának peremén apró gyöngysor, középrészen virágminta fut körbe. A kúposan emelkedő középrészen nyolcszögletű lapos gallérból indul a hengeres szár, felső részén vastagabb, hosszúkás, oldalain hálós – Rampacher szerint ruszin fafaragást idéző – díszítésű nyolcszögletes taggal.⁶⁸ E fölött csipkézett szélű, szintén nyolcszögletű gallér tartja a csészét. A talp alsó felén mélyített, kurzív „Modell. Schossel Andr. Munkács 1859.” felirat látható.⁶⁹

Schossel utolsó szignált munkája egy közepes méretű, téglalap formájú láda, amely négy volutás, a doboz élein hermákban folytatódó lábon áll (11., 12. kép). Párhuzamos oldalain

---

rekkel díszített, hasonló funkciójú öntöttvas tárgyaival is bátran párhuzamba állítható. Az antik formák nemzetiesítésének korai példái Fesznek a Vigadó épületére tervezett szűrös parasztembereket formázó „magyar kariatidái” vagy Alexy Károlynak Deák Ferenc bronzszobrára borított „szűrféle köpenye”, vö. LYKA 1982, 139–143. A Glanz-féle műöntödére lásd PALL 2011, 21–38. Molnár szerint a pápai kőedénygyár termékei között már az 1830-as években megjelent a betyár-szabadlegény motívum, amely más iparművészeti területeken is fellelhető már ebben az időszakban. MOLNÁR 1978, 64. A népi zsáner magyarországi elterjedésére: SZVOBODA DOMÁNSZKY 2011, 131–135. Múzeumi példányai: IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.287.1–2., MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.377.1.

67 Vö. PUSZTAI 1978b, 250. Egy példányát a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Ganz Ábrahám Öntödei Gyűjtemény (a továbbiakban: MMKM GÁÖGY) őrzi, ltsz. 2007.14.1. További példány: MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.363.1.

68 RAMPACHER é. n., 10.

69 Vö. HÉJYJNÉ 1960, 65–66. Példányai: IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 57.386.1. és 74.248.

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

10. kép. Schossel András szignója a gyertyatartó talprészén

9. kép. Öntöttvas gyertyatartó a munkácsi vasgyárból Schossel András szignójával, 1859, Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.248.1.

azonos megformálású keretbe foglalt indás-leveles díszítés, fedelén két egymásra hajtott leveles tölgyfaág. A doboz aljának peremén mélyített, kurzív „A. Schossel fecit 1874” felirat található. Két változata ismert, amelyek a fedél középső részének díszítésében térnek el, az egyik változaton a tölgyfaágak között kilencágú grófi korona, a másik változaton egy monogram látható.⁷⁰ A dobozfedél belső oldalán nyomtatott nagybetűs „Munkáts” gyárjelzés egyértelműsíti a készítés helyét.

A bemutatott kispasztikák és iparművészeti tárgyak tehát egyértelműen Schossel elgondolásai, mintái alapján készültek, és világossá teszik, hogy Schossel nemcsak szobrász volt, hanem használati tárgyakat is tervezett és mintázott. Kérdés, hogy lehetséges-e további munkáit is azonosítani.

⁷⁰ Mindkét változat egy-egy példányát az Iparművészeti Múzeum őrzi: IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 66.352.1. és 74.145.

11. kép. Öntöttvas fedeles ládika a munkácsi vasgyárból Schossel András szignójával, 1874, Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.145.

Az alábbiakban a vasgyári iratok segítségével erre teszünk kísérletet. Elsőként Rampachert és Pusztait követve, de adataikat pontosítva megpróbálkozunk azoknak a munkácsi műöntvényeknek a meghatározásával, amelyek Schossel munkába állása után kerültek a kínálatba, és ezért feltételezhető, hogy azok terve, illetve mintája Schosseltől származik, majd számba vesszük, hogy milyen egyéb feljegyzések szólnak Schossel vasgyári munkáiról, végül bemutatjuk az adatokat, amelyek vasgyáron kívüli szobrászati munkáiról tanúskodnak.

Az 1848, tehát Schossel frigyessfalvi munkába állása után bevezetett új műöntvényeket a bolti készletnyilvántartások, illetve az árjegyzékek alapján azonosíthatjuk.⁷¹

12 kép. Schossel András szignója a ládika fenekén

⁷¹ MNL OL Z 1502, 17. tétel.

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

A munkácsi vasgyár német nyelvű irataiban szereplő új műöntvénymodellek, 1848–1870

1848	Kossuth Büste	Kossuth Lajos mellszobra
1849	Spuckkasten Schreibzeug fürs Comitát	köpőláda vármegyei tintatartó
1851	Schachspiel samt Etuis Gartentisch Gartenstuhl Büste Schönborn Büste Gräfin Schönborn	sakkjáték dobozban kerti asztal kerti szék Schönborn-mellszobor Schönborn grófnő mellszobra
1852	Spiegel, oval Blumenträger Kleiderhaken mit Hirsch	ovális tükör virágtartó szarvasos levélnehezék
1853	Thürbeschläge mit geriffelten Drücker Rolettenzug Briefdrücker mit Hirsch	ajtóbevonat recés kilinccsel függönykamis szarvasos levélnehezék
1854	Büste Tabódy	Tabódy-mellszobor
1855	Nähzeug mit Amor Fidibusbehälter Statue Johann Kalvins Zündhölzlbehälter	Ámor-figurával díszített varróeszköz fidibusztartó Kálvin János szobra gyufatartó
1860	Blumenvase No. 2. Leuchter mit Herma Leuchter mit Hund und Epheu Schreibzeug für Damen Schreibzeug mit Epheu Spiegel, groß	2-es számú virágváza gyertyatartó hermával gyertyatartó kutyával és borostyánnal női tintatartó tintatartó borostyánnal nagy tükör
1865	Leuchter ordinärer neues Modell Nadelkissen mit Cupido/Amor	egyszerű gyertyatartó, új modell Ámor-figurával díszített tűpárna
1870	Fokos, poliert Leuchter mit Comode Schreibzeug für Kanzleien Kerzentasse	polírozott fokos gyertyatartó fiókos szekrényel irodai tintatartó gyertyacsésze

A listán találunk kisplasztikákat éppúgy, mint különféle használati tárgyakat, bútorokat, sőt szerelvényeket is, viszont a megnevezéseket csak néhány esetben tudjuk ismert munkácsi műöntvényekhez kötni. Az 1855-től árusított gyufatartó esetében elképzelhetőnek tartjuk,

hogy az a bemutatott, Schossel által 1854-ben szignált parasztfigurás gyufatartót rejti, a többi tárgy meghatározása azonban nehézségekbe ütközik. A szarvasos levélnehezék és a szarvasos ruhaakasztó azonosítását Pusztai elvégezte ugyan, és ezeket Schossel munkáiként határozta meg, ha azonban azonosítása helyes, akkor a szerzőség vonatkozásában téved, ugyanis mind a két öntvény porosz modellek után gyártott munkácsi másolat, akárcsak a fenti felsorolásban szintén szereplő Amor-figurás tűpárna és varróeszköz.⁷² A munkácsi vasgyár 1848 előtt is nagyrészt porosz modellek másolatait öntötte, s úgy tűnik, ezzel a gyakorlattal később sem szakítottak teljesen. És bár valószínűsíthető, hogy ezeknek az új öntvényeknek Munkácson használt mintáit Schossel készítette, azok semmiképpen sem tekinthetők önálló alkotásoknak. Hogy a fenti listán szereplő öntvények közül mennyi lehetett a más öntődék termékei közül átvett és másolt modell, azt pusztán a megnevezések alapján nehéz megállapítani. Egy-két esetben azonban ez kizárható. Kulturális összefüggései miatt egészen bizonyosan új és munkácsi modell a vármegyei tintatartó, a sakkjáték, a Schönborn-szoborpár, a Tabódy-szobor, Kálvin János szobra és végül a polírozott fokos, amelyek esetében nem zárható ki Schossel szerzősége sem. Sőt.

Lehoczky Tivadar 1881-ben megjelent, *Beregmege monográfiája* című könyvében így emlékezett meg Schosselről:

„[A] két rendbeli pesti műipari és 1873. évi bécsi nemzetőri [sic!] kiállításon jutalmakkal kitüntetett különféle apró feszületek, szobrocskák, sakkjáték alakjai, metszett legyezők, gombolyítók, karperecek, butorok, kályhák, síremlékek és egyéb tárgyak valóban tekintetre méltók. Schossel András jeles mintász († 1874) megmutatá, mikép a vasból is lehet a legparányibb tárgyat művészi tökélyel önteni.”⁷³

Valószínűleg ezt a szinte egykorú felsorolást követve írta Kemény Lajos, majd rá hivatkozva Lyka, hogy Schossel sakkfigurákat is készített, s ez alapján vélekedett úgy Héjjné is, hogy a közgyűjteményeinkben is megtalálható munkácsi öntöttvas sakkjátékot Schossel készítette.⁷⁴

A 32 × 32 cm-es sakktábla (2. kép), amely a figurák dobozaként is szolgál, váltakozó színű és mintájú négyzetes mezőkből áll – ahogy az más sakktáblák esetében is jellemző. A sötét mezők kereszt formában áttört apró négyzetekből állnak, a világos mezőket bordázás díszíti. A figurák kis, kerek talapzaton állnak. A hatszögletű, téglamintás bástya tetején kis zászló áll, a futó középkori ruhát visel, fején tollas süveg, a ló ágaskodó lovat mintáz, amelyen zsinóros ruhában,

72 PUSZTAI 1998, 108–109. Vö. HINTZE 1927, 89.

73 LEHOCZKY 1881, 465.

74 Vö. KEMÉNY 1912; LYKA 1942b; HÉJJNÉ 1956a, 85–86; PUSZTAI 1978a, 139–143; BATÁRI–VADÁSZI 1992, Nr. 428; DÓZSA 2004, Nr. 3.2.31; GÁL 2022, 233. Példányai: IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 52.2673.1.; MMKM, GÁÓGY, ltsz. 2017.355.1.; MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.389.1.

13. kép. August Prinzhofér litográfiája Schönborn-Buchheim Károlyról, Anton Einsle festménye után, Österreichische Nationalbibliothek, Portätsammlung

14. kép. Schönborn-Buchheim Károly mellszobra, MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.398.1.

tollas süvegben lovas ül, kezében ostorral. A királynő hosszú szoknyát, kabátkát, fátyolt és nyitott koronát, a bajszos-szakállas király lábszárközépig érő csizmát, szűk magyar nadrágot, zsinóros dolmányt, köpenyt és sapkát visel, a paraszt lándzsát szorít. Pusztai szerint a figurák a magyar történelmet idézik, a királyt Szent István, a királynőt Zrínyi Ilona, a lovat egy kuruc lovas ihlette, és bár a konkrét előképek bemutatásával adós maradt, a figurák kétségtelenül a 19. századi nemzeti viselet elemeit mutatják.⁷⁵ A tábla mindkét szárnyának belső peremén domború betűkkel „MUNKÁTS” felirat olvasható. A sakkjátékot, amely 1851-től szerepelt az árjegyzékeken, bemutatták az 1857. évi kassai kiállításon, az 1873-as bécsi világkiállításon és az 1885. évi Országos Kiállításon is. Az egyik legdrágább műöntvény volt, ára 12–15 forint körül

75 Vö. PUSZTAI 1998, 102; PUSZTAI 2005, 22–23.

15. kép. Schönborn-Buchheim Károlyne sz. Bolza Anna mellszobra, MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.399.1.

mozgott. A szerzőség kapcsán zavarba ejtő azonban, hogy a sakkjátéknak egyetlen olyan példányát sem ismerjük, amelyen Schossel szignója is szerepel – erre azonban magyarázatot adhat, ha Lehoczky majdnem egykorú híradását szó szerint értelmezzük, és csak a sakkfigurákat tartjuk Schossel munkáinak, a dobozként is szolgáló játéktáblát nem.

Hasonló problémával állunk szemben a Schönborn-szoborpár esetében, amelynek egyetlen ismert példányán sem találjuk meg Schossel szignóját: az alkotói öntudat hiánya az uradalom birtokosáról készült szobrok esetében megmagyarázhatatlan. Ugyanakkor a vasgyári iratokat még eredeti helyükön kutató Rampacher egyértelműen Schossel munkájaként említi a büsztöket, és egy általa hivatkozott, de mára elveszett irat szerint éppen e munkáinak köszönhette, hogy uradalmi szobrásszá léptették elő.⁷⁶

A hitbizományt 1846-tól vezető Schönborn Buchheim Károly mellszobra kétlépcsős, hasáb alakú talapzaton áll, melynek tetjét háromfokos lapos lépcsőzet zárja, rajta orsódíomú talpon körszakállas, bajszos, tar fejű férfi mellszobra, aki szőrmegalléros, gyöngyberakásos láncsal kapcsolt mentét, alatta sujtásos szelű mellényt és szalagcsokor-nyakkendőt visel (14. kép). Akárcsak a Kossuth-szobor esetében, Schossel itt is egy korabeli portré, August Prinzhofernek Anton Einsle festménye után készült litográfiája alapján mintázott (13. kép).⁷⁷ Schönborn Buchheim Károlyne sz. Bolza Anna mellszobra azonos talapzaton és talpon áll, arca kerekded, haja loknikba rendezett, kétoldalt leomló fátyollal, gyöngy-

sorral és tollal díszített pártát visel, nyakát hétszeres gyöngysor, mellét széles kivágású ruha fedi (15. kép). A büsztök mintái 1851-ben készültek el, és egy-egy példányuk 1873-ban a bécsi világkiállításon is szerepelt. A szobrok 38 cm magas példányai megtalálhatók közgyűjteményeinkben, de Rampacher az 1940-es években életnagyságú változataikat is látta a podheringeni sörgyár raktárában.⁷⁸

76 RAMPACHER é. n., 8–9. Ezt a kinevezést más forrás nem erősíti meg, és Schossel a későbbi iratokban is mintázóként (Modelleur) szerepel.

77 RITTERHAUSEN 1962, 80.

78 RAMPACHER é. n., 8. A Schönborn-szobrokat közli: HÉJYNÉ 1960, 55; PUSZTAI 1978a, 134–135. Pusztai ismertet egy magángyűjteményben őrzött példányt, amelyet zöld színű lakkréteg borít. PUSZTAI 1981, 249. A két mellszobor mestermintáját ma az MNM Rákóczi Múzeuma őrzi. LENGYELNÉ 2014, 45, ltsz. 2014.2.308.1. és 2014.2.309.1. További ismert példányok: MNM Rákóczi Múzeuma, ltsz. 2014.2.398.1. és 2014.2.399.1.; IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 57.350.1 és 57.351.1.

Még nehezebb a helyzet a Tabódy-büsztt és a Kálvin-szobor esetében. Előbbi Pusztai szerint Tabódy Józsefet ábrázolta, aki 1860-ban adta ki *Munkács múltja és jelene Magyarország történetében* című munkáját, de figyelembe véve, hogy a szobor 1854 és 1860 között a nyilvános árjegyzékeken is szerepelt, valószínűbbnek tartjuk, hogy olyan személyt ábrázol, akinek szoborportréja iránt azokban az években széles körű kereslet mutatkozott. Ebben az esetben pedig a szobrot nem Józsefről – akinek Bereg vármegyei karrierje csak 1862-ben indult, amikor főjegyzővé nevezték ki –, hanem apjáról, Tabódy Pálról mintázták, aki 1845-ig Ung vármegye főjegyzője, majd – és szempontunkból ez a lényeges – a Bach-korszakban Ugocea és Bereg vármegyék megyefőnöke volt. Mind ez megmagyarázza azt is, miért tűnt el az öntvény a kínálatból 1860, vagyis az alkotmányosság átmeneti helyreállítása után. Képességei és tudása alapján joggal feltételezhető, hogy ennek az egyelőre azonosítatlan szobornak a mintáját Schossel készítette.⁷⁹

Az árjegyzékeken szereplő Kálvin-szobor ezzel szemben teljesen ismeretlen, csak annyi tudható róla, hogy 25–30 cm magas példányát Rampacher Pál még látta a szentmiklósi kastélyban.⁸⁰ Még ennyit sem tudunk a vármegyei tintartóról és a polírozott fokosról.

Ezek és a fenti listán szereplő további öntvények azonosítása és Schosselhez kapcsolása érdekében a vasgyári feljegyzésekhez és számadásokhoz fordulhatunk. Pestről írt leveleiből tudjuk, hogy már tanulmányai idején is dolgozott a vasgyárnak, rajzokat és mintákat is készített. 1842 februárjában griffmadár rajzokat küldött Munkácsra,⁸¹ majd júniusban már ezek fából való kivitelezését is ígérte kályhadísz céljából. Pár hónappal később pedig egy 14 hüvelyk magasságú – vélhetően szintén fa – Krisztus-szobor Munkácsra küldésére készült.⁸² 1847-ben immár Bécsből két arabeszk famintáját küldte különböző lépcsőkhöz és egy fél rozettát egy huzamkályha díszítésére.⁸³ Tudjuk azt is, hogy 1848-ban díszítések és síremlékek mintalapjait hozta magával Munkácsra, bár az nem ismert, hogy ezek alapján kapott-e megrendeléseket a vasgyártól.⁸⁴

Schosselt 1868-ig természetbeni konvenciója mellett az elvégzett munka után fizették, így feltételezhető, hogy a vasgyári számadások szerint 1850-ben műöntvénymodellekért kifizetett 242 forint, továbbá a következő évben egy síremlékhez tartozó angyal gipszben való formázásáért, ólomból való kiöntéséért, illetve az ólomöntvény cizellálásáért és a modellhez tartozó mag formázásáért kiadásként könyvelt 230 forintnak Schossel volt a kedvezményezettje.⁸⁵

79 IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.217. Vö. PUSZTAI 1978a, 133; PUSZTAI 1998, 109; PUSZTAI 2005, 35–36.

80 RAMPACHER é. n., 10.

81 MÉM MDK, gy. sz. 856: 87 IV. A 1842.

82 MÉM MDK, gy. sz. 856: 93 IV. A 1843.

83 MÉM MDK, gy. sz. 856: 46. IV. A 1847.

84 MÉM MDK, gy. sz. 856: 121. IV. A 1848.

85 DaZo, Schönborn-iratok, 1500.3.129. Geldhauptbuch für das Jahr 1850; MÉM MDK, gy.sz. 856: 86. IV. 1851.

1863-ban litografált mintalapokhoz rajzokat készített az öntöde termékeiről.⁸⁶ Ugyanebben az évben két régebbi kályha díszítésére tervezett, öntött és cizellált összesen 43 darab új dízmintát, továbbá egy síremlékeken felhasználható kialakító fáklya, illetve egy uradalmi határkő díszítésére a Schönborn-oroszán mintáit készítette el ólomból.⁸⁷

Mindezek az adatok tehát sajnos nem visznek közelebb Schossel munkáinak meghatározásához, de rávilágítanak mintázóként végzett feladatainak sajátosságaira. Az említett síremlék és a kályhadíszetek arról tanúskodnak, hogy a műöntvényeket többnyire nem egyben, hanem különálló darabokban öntötték. Ez a vasöntésben általánosan elterjedt technológia kedvezett a sorozatgyártásnak, ami a tárgyak alkotóelemeinek normalizálása és a termelés racionalizálása irányába hatott, hiszen egyrészt leegyszerűsítette bonyolult formájú modellek öntését, másrészt azzal az előnnyel is járt, hogy a tárgy szerkezete alapján tagolt egyes alkotórészek, illetve díszítőelemek más modelleken is felhasználhatók, sőt akár új funkcióban is újrahasonosíthatók voltak. Kiváló példát nyújtanak erre az ékszerek vagy az a Munkácsról is ismert nyilazó Amor-figura, amely hol egy gyertyatartó, hol egy óratartó alkotóelemeként szerepelt.⁸⁸ A szabad kombinálhatóság mellett kereskedelmi szempontból a technológia előnye volt az is, hogy a vásárlóknak kínált modellek könnyen megújíthatók voltak, egy már kevésbé keresett kályha például a díszítések cseréjével új terméként volt piacra dobható. A mintáknak ez a daraboltsága az árjegyzékeken értelemszerűen nem jelent meg, hiszen ott a kész termékek szerepelnek, de a vasgyár modellraktárának leltárában nyomon követhető.⁸⁹ E nyilvántartás szerint, amely 1851-ig áll rendelkezésre, 1848 után az alábbi új műöntvényminták készültek Munkácson:

A munkácsi vasgyár német nyelvű eszközlétárában szereplő új modellek, 1848–1851

1848	Büste Kossuths Vase auf dreiseitiges Monument	Kossuth-mellszobor háromoldalú síremlékre való váza
1849	Leuchter mit kniender Figur (2 Modell) Leuchter, gerippte	gyertyatartó térdeplő lakkal (kétrészes) bordázott gyertyatartó
1850	Blumenkranz zu Grabkreuz Leuchter 2armig (2 Modell) Karnisbüsten zur Thürfüllung, Rosette, Eckmodell und Büsten zu Säulen für Großwardein (Blei)	temetői keresztre való virágkoszorú kétkarú gyertyatartó (kétrészes) Nagyváradra készített, ajtóra való karnistartók, rozetta, sarokmodell és oszlopféjek (ólm)

86 MÉM MDK, gy. sz. 856: 1744. VI. 1863.

87 MÉM MDK, gy. sz. 856: 1773. VI. 1863.

88 PYRITZ 2007, 42–46.

89 DaZo, Schönborn-iratok, 1500.3.140.

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

1851	Büste des Graefen Carl Schönborn mit Postament Büste des Graefin Schönborn Engel (Blei) Christus (Gips) Inschriftenplatte auf Crucifix Nr. 2 (Blei) Gartenstuhl Briefdrücker mit Hirsch	Gróf Schönborn Károly mellszobra posztamensen Schönborn grófnő mellszobra angyal (ólom) Krisztus (gipsz) 2-es számú feszületre való felirattábla (ólom) kerti szék szarvasos levélnehezék
------	---	---

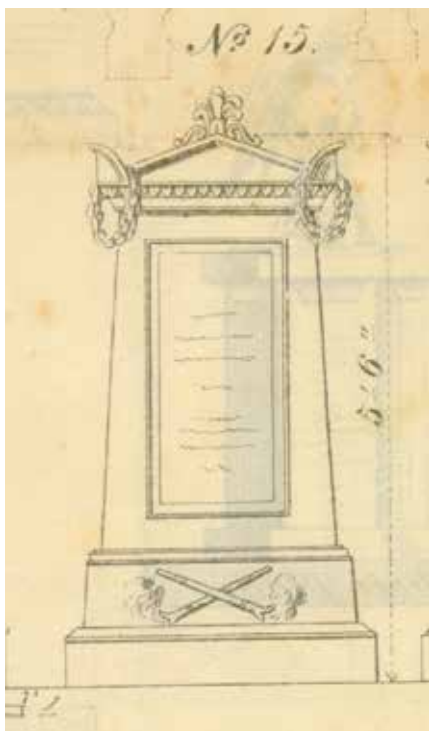
A listán szereplő megnevezések különböző – sárgaréz, cink, ón és ólom – fémmintákat rejtenek, amelyek között vannak önmagukban értelmezhető tárgyak, mint a mellszobrok, a levélnehezék vagy a gyertyatartók, és vannak díszítések, amelyek valamilyen egyéb öntvényre szerelve nyerték el funkciójukat, mint a váza, a virágkoszorú és a feszületre való felirat.

Az előbbiek közé tartozó Kossuth-büszttöt és a Schönborn-szoborpárt már azonosítottuk mint Schossel modelljeit, és feltételezhető, hogy Schossel készítette a gipsz Krisztus-szobrot és az angyalszobrot is. Előbbi talán egy síremlékre készülhetett, bár erre utaló forrás nem áll rendelkezésre, utóbbi esetében viszont nagy valószínűséggel arról a síremlékhez készült angyalszoborról van szó, amelynek ólommintáját 1851-ben fizette ki neki a vasgyár. Az egyik hagyomány szerint ez az általa mintázott angyal díszítette Schossel sírját is. A számadások szerint Schossel által készített kialvó fákllya (16. kép) alapján joggal feltételezhetjük, hogy ő mintázta a vasgyár síremlékeinek a fenti listában szereplő további díszítéseit, a vázát (17. kép) és a virágkoszorút is. Ugyanakkor a vasgyár 1863. évi mintalapján bemutatott síremlékek között is látható olyan, amely más öntöde termékének másolata – így a Kutuzov tábornok bunzlai emlékművét idéző oroszlanos obeliszk, amelyhez hasonló az említett Gencsy tábornok sírját is díszítette –, és ezek díszítéseinek és szobrainak mintázása vagy újramintázása is bizonyosan Schossel feladata volt.⁹⁰

A kisebb használati tárgyak esetében eldönthetetlen kérdés, hogy közülük melyek mintázásában volt része Schosselnek. A néhány rendelkezésre álló vasgyári számadás ilyenekről mindenestre nem szól. A szarvasos levélnehezék esetében már tisztáztuk, hogy egy átvett porosz modelltől van szó, a felsorolt gyertyatartók és a különféle ajtószervevények esetében azonban az azonosítás is nehézségekbe ütközik.

Még nagyobb problémát jelentenek a vasbútorok. A modellnyilvántartásban megjelenő kerti szék és az árjegyzékről ismerős kerti asztal mellett 1861-ben már bronzírozott mosdóasztal is készült az öntödében, 1863-ban pedig ágymodell is; a folyamatosan bővülő kínálatról az

90 MÉM MDK, gy. sz. 856: Gróf Schönborn Munkácsi vasgyárában kiállítani szokott öntöttvas síremlékek és keresztek.

16. kép. Öntöttvas síremlék fáklyamotívummal a munkácsi vasgyár 1863. évi mintalapjáról, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, gy. sz. 856.

17. kép. Öntöttvas síremlék vázával a munkácsi vasgyár 1863-as mintalapjáról, Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, gy. sz. 856.

1871. évi mintalapok adnak teljes képet.⁹¹ Annyi bizonyos, hogy semmilyen forrás nem utal arra, hogy Schossel ezek tervezésében részt vett volna, de kizárni sem lehet, hogy akár csak egy-egy díszítőelem tervezését, mintázását – a síremlékekhez, kályhákhoz vagy lépcsőkhöz hasonlóan – ő végezte.

A vasgyári iratok alapján tehát nagyon kevés konkrét, ma is ismert műöntvényt tudunk Schossellel kapcsolatba hozni, úgy véljük azonban, hogy éppen a műöntészet sajátosságai miatt a vasgyár termékeinek jelentős része – a kályhák, síremlékek és kisebb használati tárgyak egyes elemei, díszítései, talán bútorok és építészeti öntvények – az általa készített minták alapján készült, de megjegyzendő, hogy ezek mintázásánál nem feltétlenül saját ötleteit valósította meg, hanem mintalapokat másolt. Több elemből összeállított és időnként

91 MNL OL Z 1502, 1 tétel: 1499 IV 1861; MÉM MDK, gy. sz. 856: 2293 VI 1863 és Gróf Schönborn Munkácsi vasgyárában készült öntöttvas bútorok mintalapja.

részleteiben megújított műöntvények esetében ezért helyesebb, ha csak azoknak a tárgyaknak a tervezőjeként, alkotójaként fogadjuk el Schossel Andrást, amelyeket nevével szignált, vagy amelyeket a hagyomány hozzá kapcsolt.

Schossel, a szobrász

Minázóként végzett feladataitól elkülönítve is érdemes megemlékezni Schossel szobrászati munkáiról, hiszen bár a Kossuth-szobor és a Schönborn-szoborpár egyértelműen a vasgyár termékeiként került forgalomba, a Klinkárt-szobor, amely semmilyen árlistán nem szerepel, tanúskodik róla, hogy egyedi megrendelésekre is dolgozott. Ahogy láttuk, Schossel a vasgyártól természetbeni konvenciót és az elkészített minták után pénzbeli fizetséget kapott; a fennmaradt elszámolások szerint ez gipszből való formázást és ólomminták készítését jelentette. Utóbbiak kerültek a vasgyár fémmodellraktárába, miközben a gipszszobrok – a leltárban szereplő gipsz Krisztus kivételével – minden bizonnyal Schossel műhelyében maradtak. Ez a szobrászműhely nem szerepel a vasgyár leltárkönyvében, így az Schossel saját házában kellett legyen – közvetve erre utal, hogy 1852-ben egy a vasgyár tulajdonában álló mintázóasztalt Schossel használatában lévőként leltároztak.⁹²

Közgyűjteményeink két további olyan öntöttvas mellszobrot őriznek, amelyek ugyan semmilyen szignót vagy gyárjelzést nem tartalmaznak, de a hagyomány egyértelműen munkácsi öntvényként tekint rájuk, és a vasgyárban egyedül Schossel rendelkezett olyan képzettséggel, hogy ezeket megmintázza.

Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményében található egy mellszobor, amely nyolcszögű kétlépcsős talapzata és orsóidomú talpa alapján a Klinkárt-szoborral állítható párhuzamba. A szobor széles bajszerű férfit ábrázol, haját jobb oldalon elválasztva, oldalt előre fésülve hordja, prémgalléros, zsinóros és vitézkötéses kabátot, alatta zsinóros mellényt és inget, a gallér alatt széles láncot visel. A büsztöt, amely Rampacher Pál gyűjteményéből férfiportréként került a gyűjteménybe, Pusztai Balogh Ferenc uradalmi prefektus portréjaként azonosítja, de magyaros, a Bach-huszárokra emlékeztető ruházata alapján valószínűbbnek tartjuk, hogy nem uradalmi tisztviselőt, hanem közigazgatási hivatalnokot ábrázol, s ezért úgy véljük, hogy ezt a szoborportrét Tabódy Pálról mintázták, és azonos az árlistákon szereplő, korábban bemutatott Tabódy-szoborral (18. kép).⁹³

Az Iparművészeti Múzeum egy Rampacher Pál gyűjteményéből származó másik mellszobrot is őriz. A négyzetes talapzaton, elnyújtott hengeres posztamensen álló portré bajszerű,

92 DaZo, Schönborn-iratok, 1500 III 1089.

93 IMM, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.217.1. Vö. PUSZTAI 1978a, 133; PUSZTAI 2005, 35–36.

18. kép. Tabódy Pál mellszobra, 1854, Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74. 217.1.

19. kép. Kralovánszky László mellszobra, 1852, Iparművészeti Múzeum, Ötvösgyűjtemény, ltsz. 74.218.1.

szakállas, magas homlokú, előrefésült hajú férfit ábrázol, aki álló gallérú, zsinórral és gombbal záródó nyitott kabátot, alatta kétsoros gombolású kihajtott gallérú mellényt és nyakkendő-sálat visel. A posztamens kör keresztmetszetű zárótagján elől „K.L.” monogram, hátul „1852.” felirat olvasható. A ruházata alapján egyértelműen a Klinkárt-büszttel párhuzamba állítható szobrot Rampacher a monogram alapján Kralovánszky Lászlóval, a vasgyár 1851-ben kinevezett igazgatójával azonosította. Ezt mi is elfogadhatónak tartjuk, és hozzátehetjük, hogy az uradalmi tisztviselőt ábrázoló szobor egyedi megrendelésre készülhetett (19. kép).⁹⁴

94 Kralovánszky Lászlóra (időskori fényképével): BONA 2009, 605–606. Múzeumi példányok: IMM, Ötvös-gyűjtemény, ltsz. 74.214.1.; MNM, Vegyes Gyűjtemény I., ltsz. 1975.3.

Ha Schossel egyedi megrendelésekre is dolgozott, nem zárható ki, hogy másokról is mintázott hasonló szobrokat – amelyeket nem feltétlenül öntöttek ki később vasból is.⁹⁵ Az Öntödei Múzeum például őriz egy „A. Schossel Blh.” feliratú, azaz Schossel A. szobrászt ábrázoló homokkő szobrot, amelyet Pusztai önarcképnek tart. A kétlépcsős alacsony kerek posztamensen álló mellszobor szakállas-bajszos, hullámos hajú férfit ábrázol, aki csokorra kötött nyakkendősalát és – Klinkárthoz és Kralovánszkyhoz hasonlóan – gombos-zsinóros kabátot visel (20. kép).⁹⁶

A bemutatott síremlék- és mellszobrok mellett Schosseltől még egy további plasztikai munkát ismerünk. Szó volt róla, hogy egy *Zrínyi halála* című gipszcsoporttal szerepelt az 1859. évi bécsi akadémiai és az 1860. évi pesti műegyleti kiállításon, amelyre megrendelést azonban nem kapott. Gusztirinyi Sándor, a *Vasárnapi Ujság* cikkírója 1863-ban Schossel műhelyében még látta az alkotást, amely szerinte „nagyobb művészi igényeknek is megfelel”, és amelyet egy 20. századi fénykép szerint később mégis kiöntöttek vasból (21. kép).⁹⁷

A ránk maradt fényképen egy kétalakos szobortorzó látható. Az egyik alak fél térdre ereszkedve hátrafelé dől, és jobb kezére támaszkodik, bal kezét behajlítva maga elé emeli, eredetileg talán szablyát vagy zászlót tartott. Sujtásos dolmányt, vállán átvetve köpenyt, fején süveget visel. A másik bajszos alak terpeszben mögötte áll, teste enyhén hátradől, hiányzó jobb karjával talán a térdelő alakot támogatta, bal karja szintén hiányzik. Prémhajtókás dolmányt és sujtásos süveget visel.

20. kép. Schossel András mellszobra, MMKM Ganz Ábrahám Öntödei Gyűjtemény

95 Szvoboda Dománszky szerint ugyan „Schossel több kisplasztikát mintázott és öntött ki vasból magyar politikusokról és költőkről, amelyeket a műegyleti tárlatokon mutattak be és adtak el, sőt olyan is volt, amelyet a részvényeseknek kisorsoltak”, az alkotásokat azonban nem nevesíti, s az általa közölt kiállítási tárgyjegyzékeken sem szerepel több Schossel-mű. Vö. SZVOBODA DOMÁNSZKY 2011, 157.

96 MMKM GÁÓGY, ltsz. 2009.24.1.; PUSZTAI 1998, 110.

97 Az alkotás címe Wurzbachnál: *Zrínyi's Tod beim letzten Ausfalle gegen die Türken in Szigeth; Juranics steht dem Helden hilfreich zur Seite*. WURZBACH 1876, 240. *Vasárnapi Ujság*, 1863. június 7., 200–201; PUSZTAI 1978a, 135–136; PUSZTAI 2005, 20. A szobor mára elveszett, és ma már a róla készült fénykép sem lelhető fel a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ gyűjteményében.

21. kép. Zrínyi halála Juranics karjaiban, Schossel András öntöttvas szobra, 1860 körül

Pusztai szerint Schossel műve a szabadságharc után az első „életnagyságúnál nagyobb méretű s történelmi múltunkra utaló szoborcsoport”, amelyben a művész „korát megelőzve elsőnek érez rá a romantika nemzeti tartalmakat rejtő kifejezési lehetőségeire”. Bár kétségtelen, hogy a „Zrínyi-hagyomány a magyar nemzeti múlt egyik eleven rétege volt”, nem tartható különösebb forradalmi tettnek, hogy Schossel 1859-ben e „nemzeti tartalmú” művét Bécsben is bemutatta. Josef von Hormayr történelmi koncepciójának hatására ugyanis Zrínyi Miklós hősi halálát Bécsben a 19. század eleje óta a dinasztikus lojalitás szimbólumaként értelmezték. Kétségtelen azonban, hogy Schossel a közismert témát eredeti módon fogalmazta újra, hiszen nem a Peter Krafft által megteremtett és Kazinczy által is elismert hősi „kirohanás”, hanem a halál pillanatát ábrázolta, amivel a témát személyesebbé tudta tenni. Nem kizárt, hogy az erőteljes kompozíció és az aprólékos kivitelezés ellenére éppen emiatt maradt el a kortárs hazai elismerés. A közönség érdektelensége talán éppen azzal függött össze, hogy a szobor kompozí-

ciója gyökeresen eltért a téma közismert és előszeretettel másolt feldolgozásától, amelynek újrafogalmazásától más művészek éppen ezért sokáig tartózkodtak.⁹⁸

A szobor ugyanakkor egyértelműen mutatja, hogy Schossel nemcsak mellszobrok, kisplasztikák alkotásához értett, hanem a nagyobb kompozíciók sem voltak egészen idegenek tőle. Ilyen megrendelésekre az 1850-es, az 1860-as években Munkácson persze kevésbé számíthatott, vasgyáron kívüli munkái – amelyekről tudunk – egyszerűbb igényeket tükröztek: 1863-ban a Schönbornok zsdenyovai vadászlaka részére egy szarvasfejet faragott fából, Rampacher Pál szerint pedig az 1860-as évek végén két angyalt faragott szintén fából az alsó-schönborni katolikus templom számára.⁹⁹

Ezeknél jelentősebb megbízás volt, hogy 1872-ben a sátorlajújhelyi nőegylet felkérte, hogy az épülő Carolineum katolikus leánynevelde és kiseddóvó homlokzatára domborműve-

98 GALAVICS 1981, 64; PUSZTAI 1998, 101.

99 MÉM MDK, gy. sz. 856: 1757 IV. 1863; RAMPACHER é. n., 11–13. A Rampacher által említett szobrok az alsó-schönborni templomban ma már nem találhatók meg.

22. kép. A sátoraljaújhelyi Carolineum, képeslap, 1910-es évek, Zempléni Múzeum

ket készítsen. Schossel májusban egy hónap szabadságot kapott a bécsi jószágigazgatóságtól, hogy a sátoraljaújhelyi munkát elvégezze, majd azt időközben bekövetkezett és a munkát hátráltató betegsége miatt 14 nappal meghosszabbították. A Carolineum régi fényképein még kivehető a lányokat tanító apácákat ábrázoló oromzatszobor, illetve a tetőpárkány alatti kör alakú reliefek, de ezeket az 1940-es években eltávolították (22. kép).¹⁰⁰ A fenti példák, továbbá egy 1869-ből származó görögkatolikus egyházi ajánlás alapján feltételezhető, hogy Schossel más hasonló egyházi és világi megrendelésekre is készített díszítő és egyéb szobrászati munkákat, ezek feltérképezése azonban még várat magára.¹⁰¹

Beregen túlmutató ambícióit ugyanakkor nemcsak a bécsi és pesti kiállításokon való szereplése mutatja. 1865-ben a Széchenyi-szobor pályázat iránt érdeklődött, meg is kapta a szükséges dokumentumokat, de pályázatot, tervet végül nem adott be.¹⁰²

100 MÉM MDK, gy. sz. 856: 242 XIII. 1872 és 936 XIII. 1872; A Carolineum alapítására lásd PÉCZELI 2002.

101 Mihajlo Pryymych szóbeli közlése.

102 BUDAY 1895, 24.

Összegzés

Constant von Würzbach – aki Schosselről bécsi szereplésén kívül semmilyen adattal nem rendelkezett – úgy vélekedett róla, hogy olyan feltörekvő tehetség lehetett, aki művészi megbízások hiányában szétforgácsolta gazdag szellemét.¹⁰³ Ez a sejtés talán nem is áll olyan távol az igazságtól. Schossel már tanulmányai idején is elsősorban a figurális szobrászat iránt érdeklődött, s Ernst Rietschel műhelyében is minden bizonnyal ezen a területen szeretett volna új tapasztalatokra szert tenni, mégis kevés ilyen munkájáról tudunk. Az 1850-es évek első felében készített mellszobrai, valamint az évtized végén készült Zrínyi-szobra a magyar szobrászat történetének méltatlanul figyelmen kívül hagyott alkotásai, pályafutásának későbbi időszakából azonban nem ismerünk komolyabb plasztikai munkákat, s ebben a vonatkozásban feltűnő, hogy eredeti szándéka ellenére végül nem indult a Széchenyi-szobor-pályázaton sem, s 1871-es tanári pályázatához is csak az akkor már több mint tíz éve készült Zrínyi-szobrot mellékelte. A néhány ismert példa alapján nem zárható ki, hogy kőből, gipszből, fából további alkotásokon is dolgozott egyházi, városi vagy éppen magánmegrendelésre, ha voltak is azonban ilyen munkái, azok mára vagy megsemmisültek, vagy lappanganak.

Kétségtelen, hogy a korszak nem kedvezett a tisztán szobrászati munkáknak. A magyar emlékműszobrászat csak az 1860-as évektől kezdett kibontakozni, és az ország társadalmi és kulturális életének központjaira korlátozódott. Munkács és környéke kétségtelenül nem tartozott ezek közé, és a vidéki szobrászok számára szinte lehetetlen volt bekapcsolódni a fővárosi köztéri szobrok tervezéséért és kivitelezéséért folyó versenybe.¹⁰⁴ Akkoriban egyedül a portrészobrászat terén mutatkozott nagyobb kereslet, de szobrászaink nagy része ebben az időszakban is többnyire díszítőmunkákkal foglalkozott, vagy egyházi megrendelésekre templomok díszítésén dolgozott, esetleg síremlékeket készített, ahogy ennek nyomai Schossel pályáján is felfedezhetők.¹⁰⁵

Plasztikai életművétől érdemes különválasztani öntödei munkáit. Schossel olyan magasan képzett, akadémiai végzettségű szobrásztípust képvisel, aki szaktudását a gyári tömegtermelés szolgálatába állította, a munkácsi vasgyár gazdasági érdekei azonban művészi ambícióit erős korlátok közé szorították. 1860 után az öntöde kínálatában már nem jelent meg új önálló kisplasztika, s fokozatosan a korábbiak gyártásával is felhagytak. A díszműáruknál az öntöde termékei között hagyományosan egyébként is jelentősebb volt a kályhák és síremlékek forgalma – utóbbiak népszerűségéről a beregi temetők máig tanúskodnak –, s a piaci lehetőségeket keresve az 1850-es évektől fokozatosan a vasbútorok gyártása került előtérbe.

103 WÜRZBACH 1876, 240.

104 DEBRECZENI-DROPPÁN 2022, 96–97.

105 Az 1850-es, 1860-as évek szobrászatára általában lásd LYKA 1942, 249–259; SZERDAHELYI–BOROVI 2022, 51–53, 57–59.

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

E termékcsoporthoz jelző jelzi, hogy miközben a kisplasztikákról és kisebb díszített használati tárgyokról soha nem készítettek mintalapokat, a kályhákról, síremlékekről, építészeti öntvényekről és bútorokról legkésőbb 1863-ban képes árjegyzékeket jelentettek meg. Schosselnek öntödei mintázóként – ahogy arról a tanári pályázatához benyújtott „iparos rajzai” is tanúskodnak – elsősorban a fenti termékekhez szükséges minták tervezése, elkészítése és nem utolsósorban megújítása, karbantartása volt a feladata, s ennyiben bizonyosan igazolta azokat az elvárásokat, amelyek annak idején taníttatására ösztönözték a vasgyár vezetését. Schossel iparművészeti alkotásainak körét – éppen a műöntészet sajátosságai miatt – ezért a téma korábbi kutatóival szemben jelentősen szűkebbre vontuk, és lényegében a szignált tárgyak, a gyufatartó, a gyertyatartó, a Czartoryski-váza és a kazetta, továbbá a sakkfigurák esetében tartjuk kétségbevonhatatlannak. E megállapítások azért is fontosak, mert megkérdőjelezzik azt a kijelentést, amely szerint „Schossel András a munkácsi vasöntödében eltöltött 25 éve alatt a nemzeti romantika korának kiemelkedő, egyéni ízű kisplasztikai műhelyévé avatja a gyárat”.¹⁰⁶ A munkácsi vasgyár ugyanis nem szobrászati műhely volt. Termelését soha nem valamilyen esztétikai program, hanem a gazdaságosság és a piaci igények, a megrendelői elvárások formálták, ezeknek pedig Schossel nem irányítója, hanem csak követője lehetett.

106 PUSZTAI 1998, 111.

Függelék

Schossel András levelei 1842–43-ból¹⁰⁷

1.

Nagyon Tisztelt Felügyelő Úr!¹⁰⁸

Június 3-án átadtam Liedemann¹⁰⁹ úrnak egy rajzot, hogy juttassa el Önnek. Ezúton is legalázatosabban kérem a kegyelmes felügyelő urat, ne rója terhemre, hogy ismét csak ilyen sokára küldök valamit, de a rajziskolában csak most lettem kész vele. A rajztanár úr mostanában árnyékolásos feladatokat ad, amelyek nagyon sok időt igényelnek. Uhl¹¹⁰ úr szerint ugyan az árnyékolás ismeretére szobrászoknak egyáltalán nincs szükségük, csak a vonalrajzolás kell ismerniük, de ilyen vonalrajz [= mintarajz] nem sok van ebben a rajziskolában, én pedig szinte már az összeset megrajzoltam.¹¹¹

Legközelebb küldök két fából faragott griffet azok alapján a rajzok alapján, amelyeket februárban eljuttattam Önhöz. Ha nem lesznek túl durvák, talán valamelyik egyszerű kályha díszítéséhez fel lehet használni őket. Pénzzel nagyon rosszul állok, a rajz- és íróeszközöket sem tudom beszerezni, ezért alázatosan kérem felügyelő urat, szíveskedjen részemre egy kis támogatást juttatni. Ruhákra is szükségem lenne már. A kereskedelmi iskolába¹¹² is csupán fél évre iratkoztam be, mivel nem

¹⁰⁷ MÉM MDK, gy. sz. 856.

¹⁰⁸ A leveleket Schossel minden bizonnyal az uradalom ipari és bányászati felügyelőjének, Rombauer Tivadarinak (1803–1855) címezte. Rombauer a selmeci akadémián tanult bányászatot, kohászatot és erdészetet, majd 1825-től a rhónici kincstári vasgyárnál gyakornokoskodott. 1826-ban a Schönbornok timsógyárának műszaki vezetője lett, majd 1830-tól a vasgyár igazgatását vette át, végül az uradalom ipari felügyelőjévé nevezték ki. 1843 őszén szerződött át a Rimai Coalitíóhoz. VASS 1996, 31–37.

¹⁰⁹ Liedemann Frigyes (1790–1861) pesti nagykereskedő. Üzlete a részben a Schönbornok tulajdonában álló munkácsi timsógyár lerakataként működött, de a Schönborn-uradalom érdekeiben is eljárta. Kiválasztásában szerepet játszhatott, hogy rokonságban állt Rombauer Tivadarral. Liedemann szervezte a munkácsi vasgyár 1842. évi pesti iparműkiállításán való bemutatkozását is. Vö. KÖVÉR 2002, 34–35.

¹¹⁰ Uhl Ferenc (1794–1862) a bécsi akadémián végzett, majd Pestre költözött. A kor egyik legtöbbet foglalkoztatott szobrászmestere. Elsősorban díszítőszobrászati munkákat végzett, de ő készítette az 1834-ben a Ferenciek terén felállított Nereidák kútját. SZERDAHELYI–BOROVI 2022, 103–105.

¹¹¹ Schossel minden bizonnyal a pesti normáliskolát látogatta, amelyet ebben az időben Schwarz József vezetett, aki mellett Heldwein István és Engerth Vilmos oktatott. LYKA 1942a, 152–153. A rajziskolai oktatás mintarajzok másolásán alapult. Vö. ROSTÁS 2012, 35–36.

¹¹² Schossel valószínűleg a Bibanco Gyula Emmánuel (1797–1841) által alapított első pesti kereskedelmi iskola vasárnapi iskoláját látogatta, ahol többek között nyelvtant, helyesírást, fogalmazást, szepírást, kereskedelmi számtant és könyvvitelt tanítottak vásár- és ünnepnapokon napi négy órában. A tandíj egész évre 5 forint volt. Bibanco halála után az iskola vezetését Hampel Antal vette át. SCHACK 1930, 204.

Schossel András, a munkácsi vasgyár mintázó szobrásza

tudom, hogy hosszabb ideig maradok-e. Szeretném magam az alakmunkák terén tovább képezni, de ha vasárnapként nem tudok gyakorolni, nem sokat haladok. Sok-sok fejet meg kell faragni, mire az ember egy alakmunkához jut, és két év amúgy sem elegendő, hogy az ember mindent megtanuljon, ami ahhoz kell, hogy igazi szobrásszá váljon. Uhlr úrnál most szinte egyáltalán nincs munkánk, és ilyen körülmények között nagyon nehéz boldogulni.

Legalázatosabban köszönöm kegyelmes felügyelő úr eddigi jótékonyágát és jóságát.

Alázatos szolgája, Schossel A[ndrás]
Pesten, 1842. június 3-án

2.

Nagyon Tisztelt Felügyelő Úr!

Örömömmre szolgál, hogy [Pesten] maradhatok, hogy a szobrászatban tovább jussak, bár [Uhlrnál] most csak gipszmunkáink vannak, amelyekből nem sokat lehet tanulni, mert ezeket mind öntjük. A munkák egy uraság számára készülnek, egy terem díszítésére gipsz sarokdíszeket és több nagyobb oszlopfőt készítünk, valamennyit Blondel stílusban.¹¹³ Uhlr úr most nagyon sürgeti a munkákat, egy ideje minden nap este 9-ig kell dolgoznunk és vasárnap is van munka. Szinte semmi időm nem marad, hogy gyakoroljak. Jó ideje dolgozom egy 14 hüvelyk¹¹⁴ magas Krisztuson, amelyet haza akarok küldeni, de nem jutok hozzá, hogy befejezzem.

Uhlr úr már nem küld a rajziskolába. Otthon rajzolólok most esténként, ha nincs munka. Nagyon szeretnék egy anatómiakönyvet vásárolni magamnak, hogy a test felépítését tanulmányozhassam, ami egy szobrász számára nélkülözhetetlen, de erre sajnos nincs pénzem. Uhlr úr sem fizet nekünk semmit, a szabad időnkben is dolgoztatott minket, de semmit nem fizetett. Liedemann úr mondta, hogy engedélyeztek számomra egy kis támogatást, de ő még nem kapta meg a megbízást, hogy kifizesse, ezért legalázatosabban kérem kegyelemes felügyelő urat, intézkedjen a

113 A Blondel-stílus az V. Ferdinánd udvarában elterjedt, Mária Terézia korát idéző neorokokó stílus elnevezése, nevét a francia rokokó építész, Jacques-François Blondel után kapta. Magyarországon első nagyszabású alkalmazására a pesti Károlyi-palota berendezése során került sor. Vö. ROSTÁS 2012, 88–89.

114 1 bécsi hüvelyk = 2,63 cm, vagyis Schossel egy majdnem 40 cm magas Krisztus-szobron dolgozott.

kifizetés ügyében. A vasárnapi iskolába¹¹⁵ továbbra is eljárók, de a sürgős munkák miatt sokat mulasztok.

Legalázatosabb köszönetem a kegyelmes felügyelő úrnak irántam tanúsított jóságáért.

Alázatos szolgálja, Schossel A[ndrás]
Pest, 1842. december 23.

3.

Nagyrabecsült Kegyelmes Felügyelő Úr!

Nagy örömmre szolgálna, ha a [szobrász] mesterség elsajátításában még tovább juthatnék és egy időre Bécsbe mehetnék. Ott keresnék a magam számára munkalehetőséget és szorgalmammal is kitűnnék.

Alázatosan esedezem ezért kegyelmes felügyelő úr jóindulatáért, hogy még egy ideig ne kelljen visszatérnem, és tovább folytathassam a tanulmányaimat. Most egyáltalán nincs munkánk, Uhlr úr a kiállításra¹¹⁶ készített velünk rozettákat és gyámköveket. Pesten most egyre rosszabb a helyzet a szobrászati megrendelések terén, a jobb munkákat Bécsben, sőt Itáliában csináltatják, s így a pestieknek [a szobrászoknak] csak a rosszabbak maradnak. Vasárnaponként most mintáznom kell, egy négy kisdedet és két sast ábrázoló díszítésen dolgozom. Ezt a tanulmányt Uhlr úr számára készítem, nagyon sok munka van vele és Uhlr úr azt akarja, hogy amíg itt vagyok, vasárnaponként fejezzem be.

Ismétlem legalázatosabb kérésem és írom tisztelettel mint az Ön alázatos szolgálja,

Schossel Andr[ás]
Pest, 1843. június 29.

115 Schossel vagy az előző levelében említett kereskedelmi iskola vasárnapi iskolájára, vagy az iparostanoncok vasárnapi ismételőiskolájára gondol.

116 A levél dátumából ítélve Uhlr az 1843 augusztusában megnyitott második pesti iparkiállításra készülhetett. NYÁRÁDY 1962, 162.

Bibliográfia

- DR. ÁDÁMFY József 1978. *A világ Kossuth szobrai*. Budapest.
- BADÓ Zsolt 2017. Aki nem emlékszik a múltra, annak nincs jövője. <https://karpatalja.ma/kultura/kulturalis-hirek/aki-nem-emlekszik-a-multra-annak-nincs-jovoje-potoltak-schossel-andras-si-remleket/>
- BATÁRI Ferenc – VADÁSZI Erzsébet 1992. *Historizmus és eklektika. Az európai iparművészet stíluskorszakai*. Budapest.
- BONA Gábor 2009. *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban. II. kötet. L–ZS*. Budapest, 2009.
- BUDAY József 1895. *Széchenyi István portrészobrának leírása és története*. Budapest.
- DEBRECZENI-DROPPÁN Béla 2022. *A múzeumkerti Arany János-szobor*. Bibliotheca Humanitatis Historica 20. Budapest.
- DÓZSA Katalin 2004. *Az áttörés kora. I–II. Bécs és Budapest a historizmus és az avantgárd között (1873–1920)*. Budapest.
- ÉBER László 1935. *Művészeti Lexikon II*. Budapest.
- FLEISCHER Gyula 1935. *Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián*. Budapest.
- GÁL Vilmos 2022. *Magyar expo sikerek 1851–2021. Kiállítási katalógus*. Budapest.
- GALAVICS Géza 1981. A Zrínyi kirohanása témátörténete (Peter Krafft képe és hatása). In: Szabó Júlia – Széphelyi F. György (szerk.): *Művészet Magyarországon 1830–1870. Katalógus I–II*. Budapest, 31–35.
- G[USZTRINYI] S[ándor] 1863. A frigyfalvi vasgyárak. *Vasárnapi Ujság*, 1863. június 7., 200–201.
- HÉJYJNÉ DÉTÁRI Angéla 1956. Néhány probléma a művészi öntöttvasművesség köréből. *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei II*. 1955. Budapest, 74–89.
- HÉJYJNÉ DÉTÁRI Angéla 1960. Az öntöttvas gyűjtemény új szerzeményeiről. *Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei III–IV*. 1959. Budapest, 49–67.
- HÉJYJNÉ DÉTÁRI Angéla 1968. Schossel András. In: Zádor Anna – Genthon István (szerk.): *Művészeti lexikon*. Budapest, 246.
- HINTZE, Erwin 1928. *Gleiwitzer Eisenkunstguß*. Breslau.
- JAKAB Attila 2015. „Hogy a Jövő számára feledésbe ne merüljön...” Adatok a Balkány-kecskéspusztai Gencsy Ferenc-féle síremlék történetéhez. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle* 50/4, 78–100.
- KARLOVSKY M. Ida: A munkácsi vashámor drámája. *Képes Családi Lapok* 1887–1888/51., 52. és 53.
- KASZAP-ASZTALOS Emese – SIDÓ Anna 2018: *Melyik talál? Arany János életében készült képmásai*. Budapest.
- KEMÉNY Lajos 1912. Schüssel József. *Művészet* 9, 202.
- KÖRMÖCZI Katalin (szerk.) 1994. „...leborulok a nemzet nagysága előtt”. *A Kossuth-hagyaték*. Budapest.
- KÖVÉR György 2002. Liedemann és Wahrmann. 19. századi kereskedő-bankár családi stratégiák. In: uő: *A felhalmozás íve*. Budapest, 31–46.
- LYKA Károly 1942a. *A táblabíró világ művészete*. Budapest.
- LYKA Károly 1942b. *Nemzeti romantika. Magyar művészet 1850–1867*. Budapest.
- NYÁRÁDY Gábor 1962. *Az első magyar iparműkiállítás*. Budapest.
- PALL, Martina 2011. *Eisenkunstguss aus der Österreichisch/Ungarischen Monarchie. Exponate aus der Hans Schell Kollektion Graz*. Graz.

- PAPP Júlia – KIRÁLY Erzsébet (szerk.) 2018. *A magyar művészet a 19. században*. Budapest.
- PÉCZELI Pálné 2002. *A sátoraljaújhelyi Carolineum története*. Sátoraljaújhely.
- PUSZTAI László 1978a. *Magyar öntöttvasművesség*. Budapest.
- PUSZTAI László 1978b. Ismeretlen munkácsi öntöttvas kisplasztikák. *Bányászati és Kohászati Lapok – Öntöde* 29/11, 241–260.
- PUSZTAI László 1981. Schossel András. In: Szabó Júlia – Széphelyi F. György: *Művészet Magyarországon 1830–1870. Katalógus I–II*. Budapest, 249.
- PUSZTAI László 1985. Ismeretlen magyarországi műöntvények. *Bányászati és Kohászati Lapok – Öntöde* 36/11, 256–260.
- PUSZTAI László 1998. *Öntöttvasművesség Magyarországon*. Budapest.
- PUSZTAI László 1999. Schossel. In: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*. XI. Wien.
- PUSZTAI László 2005. *A munkácsi vasöntöde jelentősége*. Budapest.
- PYRITZ, Albrecht 2007. Tradition und Innovation – Die technische Geschichte des Eisenkunstgusses in Berlin. In: Charlotte Schreiter – Albrecht Pyritz: *Berliner Eisen. Die Königliche Eisengießerei Berlin. Zur Geschichte einse preußischen Unternehmens*. Berliner Klassik. Eine Großstadtkultur um 1800, Band 9. Berlin, 29–51.
- RAMPACHER Pál é. n. Schossel András. Kézirat. ELKH BTK Művészettörténeti Intézet, Adattár MKCS-C-I-37/1088-1093.
- RIDOVIČS Anna 2002. A Vegyes Gyűjtemény. In: Pintér János (szerk.): *A 200 éves Magyar Nemzeti Múzeum Gyűjteményei*. Budapest, 529–538.
- RITTERHAUSEN, Gottfried 1962. *August Prinzhofers. Ein österreichischer Porträtlitograph. Lebensbild des Künstlers mit einem Katalog seiner litographischen Werke*. Wien – Bad Bocklet – Zürich.
- ROSTÁS PÉTER 2012. *Bútorművészet Magyarországon 1800–1850*. Budapest.
- SAS Andor 1955. *Egy kárpáti latifundium a hűbéri világ alkonyán*. Bratislava.
- SCHACK Béla 1930. *A kereskedelmi oktatásügy fejlődése és mai állapota Magyarországon: a külföldi kereskedelmi oktatásügy történetének vázlatával*. Budapest.
- SOÓS Gyula 1954. Magyar történelmi kisplasztika a XIX. században. *Művészettörténeti Értesítő* 1954/1, 92–101.
- SOÓS Gyula – CSEH Miklós 1954. Magyar kisplasztika és érmészet a XIX–XX. században. In: *Magyar kisplasztikai és grafikai kiállítás 1800–1954*. Budapest.
- SZERDAHELYI Márk 2013. Adalékok a régi pesti városháza szobrainak történetéhez. *Tanulmányok Budapest Múltjából* 38, 115–131.
- SZERDAHELYI Márk – BORÓVI Dániel 2022. *Szobrok és szobrászok a 19. századi Magyarországon*. Budapest.
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 2007. *A Pesti Műegylet története: a képzőművészeti nyilvánosság kezdetei a XIX. században Pest-Budán*. [Miskolc.]
- SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella 2011. *Magyar biedermeier*. Budapest.
- TABÓDY József 1960. *Munkács multja és jelene Magyarországon történetében*. Pest.
- VASS Tibor 1996. *Rombauer Tivadar, a gyáralapító (1803–1855)*. Ózd.
- VOZÁRY Aladár 1943. *Munkács*. Budapest.
- WURZBACH, Constant von 1876. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich XXXI*. Wien.